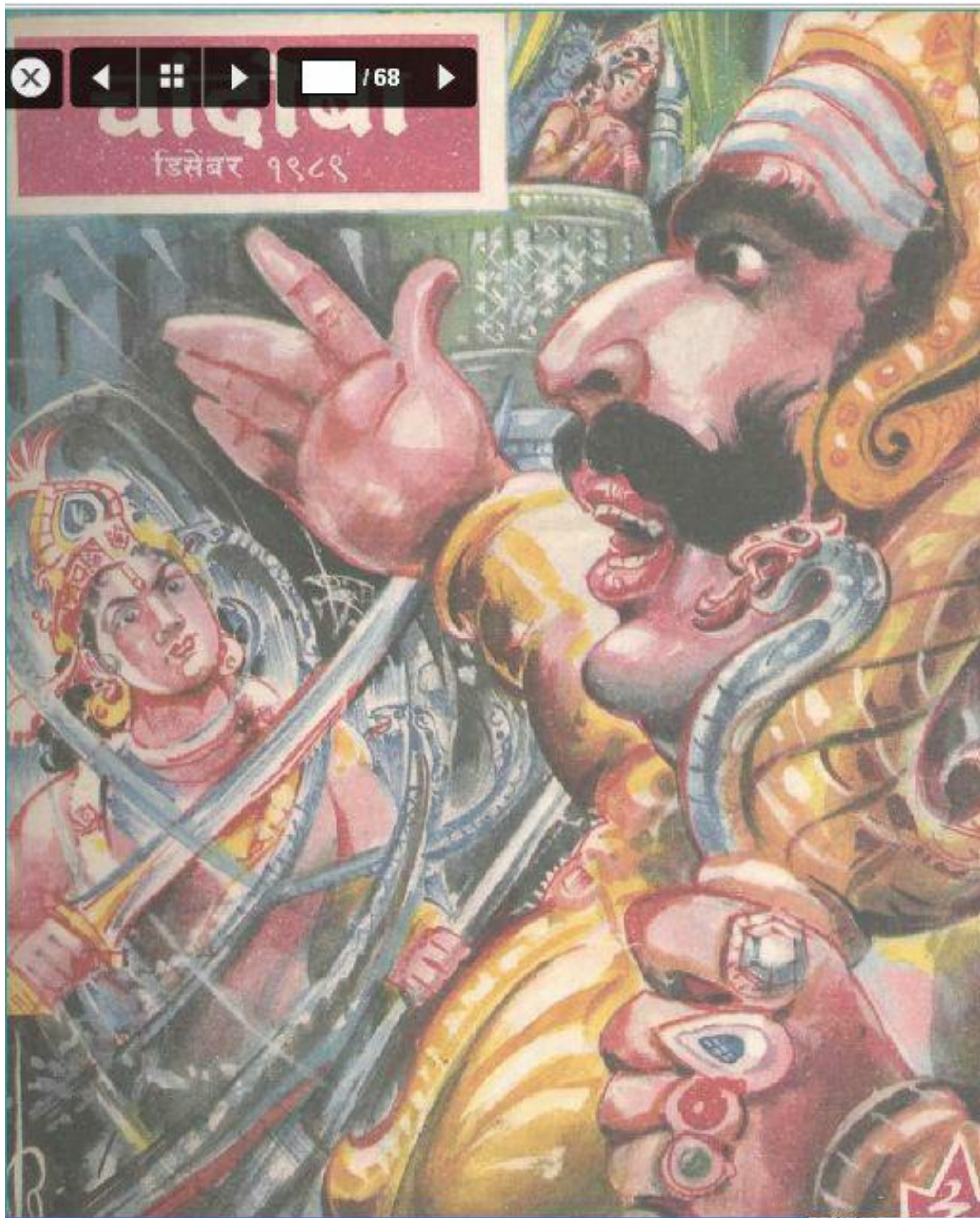

/ 68
डिसेंबर १९८९

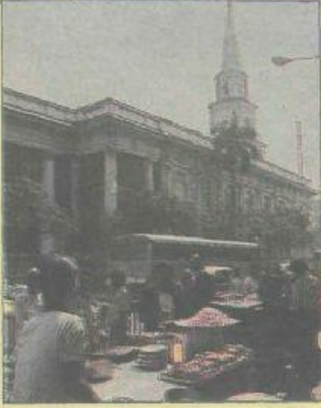
जॉब चार्नाकच्या स्मरणार्थ

आज जगातील महानगरात कलकत्ता एक महानगर गणले जाते. पण ३०० वर्षांपूर्वी इथे काय होतं ? नजर पोचेल तेथ पर्यंत धान्याची शेतं, हिरवीगार मैदानं नि बाळूची टेकाडं यामध्ये मधून मधून काही खेडी वसलेली होती, या तीनशे वर्षांच्या काळात या प्रदेशाचा काया-कल्प झाला !

सन १६९० मध्ये जॉब चार्नाक नावाचा एक इंग्रज तरुण हुगळी नदीच्या किनाऱ्यावर पोचला. ईस्ट इंडिया कंपनी बाबत आपण सर्व जाणतोच. ब्रिटन मध्ये स्थापित झालेली ही एक व्यापारी संस्था. व्यापाराच्या नावाखाली आपल्या देशात प्रवेश करून ईस्ट इंडिया कंपनीने अनेक राजनैतिक कट, युद्धे आणि धमकावण्या यांचा उपयोग करून हळू हळू या देशातील अनेक राज्ये आपल्या ताब्यात घेतली. या कंपनीनेच जॉब चार्नाकला हुगळी नदीच्या किनारी पाठवलं होतं.

१४ ऑगस्ट १६९० रोजी जॉब चार्नाकने कलकत्ता शहराची मुहूर्तमेढ रोवली.

कलकत्ता नगरीच्या जन्माला तीनशे वर्षे पूर्ण झाली, म्हणून ता. २४ ऑगस्ट रोजी शहरातील प्रमुख व्यक्तींनी सेंट जॉर्ज चर्चच्या आवारातील जॉब चार्नाकच्या समाधि जवळ एक सभा आयोजित केली होती. शहराच्या वैभवाचं वर्णन करणाऱ्या प्रार्थना-गीतांनी सभेची सुरुवात झाली. यानंतर जॉब चार्नाकच्या समाधीच्या चारी बाजूंना वृक्षारोपण केले गेले. सभेत अनेक लोकांनी भाषणे दिली. वक्त्यांनी कलकत्यात जन्मलेल्या महान व्यक्तींचे गुण-गान केले, व कलकत्याला केन्द्र बनवून आपले

विविध कार्य करणाऱ्या राष्ट्रीय नेत्यांबाबत आपले विचार प्रकट केले.

दीर्घायुष्याचे रहस्य

२३ ऑगस्ट रोजी ग्रेट ब्रिटन मधील एका गावात एका वृद्धाने आपला ११२ वा वाढदिवस मोठ्या थाटाने साजरा केला. वृत्तपत्रांनी त्याची प्रशंसा करताना लिहिलं की हाच जगातील सर्वाधिक आयुष्य लाभलेला वृद्ध होय. त्याच्या इतके अथवा अधिक वयाचे वृद्ध जगात अन्यत्र असू शकतील. पण त्यांच्याबद्दल अधिक माहिती आपल्याला उपलब्ध नाही.

वयाच्या साठीपर्यंत एका खाणीत काम करणाऱ्या ११२ वर्षे वयाच्या या वृद्ध माणसाचे नाव जॉन इव्हान्स.

"आपल्या या दीर्घायुष्याचं रहस्य काय ?" असं काही शुभ-चिन्तकांनी जॉन इव्हान्सला विचारलं, त्याने तत्काळ उत्तर दिलं-"मी दारू पीत नाही नि धूम्रपान करीत नाही. मी कधी कुणावर रागावत नाही. अजून पर्यंत मी जुगाराचं नाव घेतलेलं नाही."

त्याच्या जवळपासचे मित्र सांगतात की त्यांनी कधी जॉन इव्हान्सला दारू पीताना वा धूम्रपान करताना पाहिलं नाही. तो कधी रागावलेला ही त्यांना दिसला नाही. या सर्वांचा अर्थ असा की तो जे काही बोलतो त्याप्रमाणे आचरण ही करतो. हेच त्याच्या दीर्घायुष्याचे रहस्य होय.

आठ टन वजनाचा ग्रंथ

फ्रान्सच्या टुलाऊस नगरींतील एका प्रदर्शनात नुकताच एक ग्रंथ दाखवण्यात आला. तो चार मीटर लांब, तीन मीटर रुंद व आठ टन वजनाचा आहे.

एका स्थानिक प्रकाशन-संस्थेने आपल्या १५० व्या वार्षिकोत्सवा निमित्त तो प्रकाशित केला. व्यापार, उद्योग, वाणिज्य, प्रकाशन, कला इत्यादि विभिन्न क्षेत्रात ज्यांनी विशेष सुयश मिळविले, त्यांचे वर्णन या ग्रंथाच्या तीस पृष्ठात लिहिलेले आहे. या ग्रंथाच्या एक-एक पृष्ठाचे वजन २०० किलोग्राम आहे.

घंटांवालं भूत

गिरिपुर गावात केशवदास नावाचा एक बांगडीवाला रहात असे. बांगड्या ठेवण्याकरता त्याच्याजवळ एक ढकलगाडी होती. सर्व बांगड्या गाडीवर छान मांडून, गाडी ढकलत गावच्या गल्ली-बोळातून बांगड्या विकत तो ओरडे-"बांगडीवाला आला ताई!" अन् त्याच वेळी गाडीला बांधलेली घंटाही तो वाजवी. घंटेचा तो आवाज मोठा मंजुळ वाटे.

एक दिवशी केशवचा व्यापार खूप छान झाला. शेवटी संध्याकाळ होताच तो घराकडे परत फिरला, रस्त्याच्या कडेला चिंचेचं एक भलं थोरलं झाड होतं. तिथं एक खोडकर भूत होतं. आज कुणाला छळावं याच विचारात होतं ते! इतक्यात गाडीची घंटा वाजवत येणारा केशव त्याला दिसला.

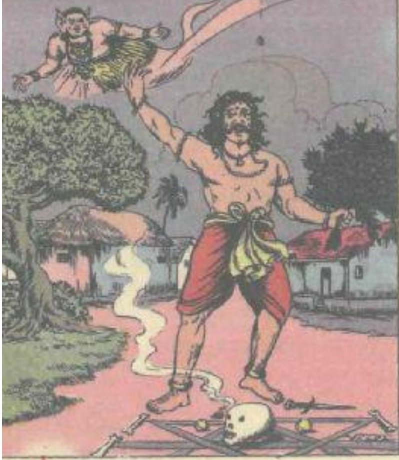
भुताने आतापर्यंत घंटा कधी पाहिलीच नव्हती. गंमत वाटली त्याला!

पटकन् हवेत उडून भुताने केशवच्या हातची घंटा ओढून घेतली अन् नाहीसं झालं ते! भुताला पाहून केशवची भीतीने बोबडी वळून गेली! घाबरून तो तेथून पळत सुटला अन् गावच्या चावडीवर पोचला. तिथे बसलेल्या लोकांना त्याने धापा टाकतच सर्व हकिकत सांगितली.

पण त्यांच्यापैकी कुणाचाच त्या गोष्टीवर विश्वास बसेना! एकादा खोडकर मुलगा अंधाराचा फायदा घेऊन याची घंटा घेऊन पळून गेला असेल अशा विचाराने ते सर्व त्याला हसले! खरी गोष्ट अशी, कि त्यांच्यापैकी कोणी भूत कसं ते कधी पाहिलंच नव्हतं!

यानंतर दुसऱ्या दिवसापासून ओळीने 'बुड्ढी के बाल' विकणाऱ्या चरणदासच्या गाडीची घंटा, मुलांची शाळा चालवणाऱ्या परमानन्द गुरुजींच्या ओसरीवरची घंटा

सोनाली पंडित

,अन् अशाच अनेक घरांतल्या घंटा नाहीशा होत राहिल्या.

आता मात्र केशवदासच्या बोलण्यात काही तथ्यं होतं असं वाटू लागलं गाववाल्यांना! अन् एका आठवडा भरात ती गोष्ट खरीच होती हे ही सिद्ध झालं. गोष्ट अशी घडली की भुताने ज्या घंटा चोरल्या होत्या, त्या सर्व आपल्या गळ्यात अडकवून रात्रीचं ते भूत गावामधून हवेत तरंगत खोड्या करू लागलं! भुताला खूप गंमत वाटे! पण त्यामुळे गावातल्या लोकांची झोप उडाली! भूत मात्र रात्रभर स्वतःची करमणूक करून घेई, अन् दिवसा चिंचेच्या झाडावर बसून झोप काढी!

या भुताच्या उपद्रवापासून आपली कशी सुटका करून घ्यावी, हे काही गावकऱ्यांना उमगेना. अशातच एकदा वेंकटेश मान्त्रिकाने चावडीवर येऊन शेखी मिरवायला सुरुवात केली–"पहा बाबांनो, मला संधी दिलीत, तर मी या भुताला पिटाळून लावीन." मग एका दिवशी संध्याकाळच्या वेळी तो काही लिंबं आणि कडू निंबाचा पाला घेऊन गावात आला. लिंबाची छकलं हवेत उडवून लिंबाच्या टहाळ्या हवेत गरगरा फिरवत, स्वतःशीच घुमत घुमत त्याने काही मन्त्र म्हणायला सुरुवात केली. त्याच्या त्या मन्त्रप्रभावाने भूत तिथे येऊन तर पोचलं; पण मान्त्रिकाच्या गळ्यातली छोटीशी चांदीची घंटा हिसकून ते पसार झालं!

ते पाहून वैतागाने वेंकटेश आपली छाती पिटून घेऊ लागला! लोक आणखीनच त्रासून गेले. वेंकटेशचा गुरु मणिरामही म्हणू लागला कि–"असलं खोडयाळ भूत मी सुद्धा आपल्या आयुष्यात कधी पाहिलं नव्हतं!" त्याच्या हेही लक्षात आलं की आपले मन्त्र केवळ माणसांचं नुकसान करणाऱ्या भुतांनाच लागू पडतात, पण असल्या खोडकर भुतापुढे काही ते कामाचे नाहीत! शेवटी तो ही मुकाट्याने आपल्या घरी निघून गेला.

अशातच एक दिवस शहरात शिकत असलेला वसन्त नावाचा एक तरूण या गावातल्या आपल्या एका नातेवाइकाकडे रहायला आला. केवळ धाडसीच नव्हे, तर चांगला बुद्धिमानही होता तो. आपलं डोकं लढवून त्या भुताला गावातून पळवून लावायचं ठरवलं त्याने.

एका रात्री हातात एक मोठीशी घंटा घेऊन वसंत गावच्या गल्ल्यातनं फेऱ्या मारू लागला. थोड्या वेळातच, त्याच्या अपेक्षेप्रमाणे भूत आपल्या जवळच्या घंटा वाजवीत त्याच्यासमोर हजर झालं. पण त्याला पाहून वसंत जराही न घाबरता त्याच्यासमोर अविचल उभाच राहिला. यावर भूत आपले मोठे मोठे डोळे गरगरा फिरवीत आपल्या तोंडातून आगीच्या ज्वाला काढू लागलं.

ते पाहून हसत हसतच वसन्त म्हणाला–"अरे, अजून जरा वेळ अशीच आग ओकत रहा न! किती थंडी आहे इथं, छान फुकटचा शेक मिळतोय मला!"

वसन्तचं बोलणं ऐकून ज्वाळा फुंकायचं बन्द करीत भूत आश्चर्यचकित होऊन म्हणालं–"मला वाटलं होतं की, इतर लोकांसारखा तूही मला पाहून हातची घंटा फेकून देऊन पळून जाशील इथून! वा, वा! आपण तर खूश झालो बुवा तुझी हिम्मत पाहून. तुझी घंटा तर खूपच छान दिसतेय, मला ती देऊन टाकून निघून जा बरं इथून!"

वसन्त म्हणाला–"घंटा घेऊन काय करशील तू? तुला काही ही वाजवता यायची नाही बघ!"

"काय म्हणालास? वाजवता येणार नाही ही घंटा मला? या बघ कित्ती घंटा लटकतायत माझ्या गळयात. अशा जोरात वाजवून दाखवतो तुला त्या, कि कानाचे पडदे फाटून बहिराच होशील बघ तू!" असं म्हणून भुताने घंटा वाजवायला सुरुवात केली.

त्या आवाजालाही न भिता वसन्तने म्हटले–"मी तुला ही घंटा एकाच अटीवर देईन. अट अशी, कि तू जर ती वाजवू शकला नाहीस तर हे गाव सोडून निघून जायचं. कबूल?"

"अगदी कबूल! ही काय फार अवघड अट आहे काय!" असे म्हणून भुताने हात पुढे केला. वसंतने त्याच्या हातात घंटा दिल्याबरोबर त्याने ती हलवायला सुरुवात केली. पण घंटा काही वाजेना!

भुताने घंटेचा आतील भाग तपासून पहात म्हटले–"ही तर चक्क फसवणूक आहे. याच्या आत लोलकच नाहीये! वाजेलच कशी ती? तू तरी दाखव पाहू वाजवून! तरच अटीप्रमाणे मी गाव सोडून जाईन."

वसंतने घंटा आपल्या हातात घेऊन हलवून दाखवली, अन् काय आश्चर्य! छान आवाज आला त्यातनं!

ते पाहून घाबरून भूत म्हणालं–"तू तर मोठाच मान्त्रिक दिसतोस! जिंकलास तू; वचनाप्रमाणे मी आता गाव सोडून जातो!" असं म्हणून भूत हवेत उडालं अन् गाव सोडून मोठया वेगाने ते निघून गेलं तेथून!

वसन्तला हसू आलं! नंतर हळूच त्याने आपल्या पोकळ शर्टाच्या आतून कोपराला बांधलेली एक छोटी घंटा सोडवून बाहेर काढली! वसंतने जेव्हा हात हलवला तेव्हा भुताने खरं तर याच घंटेचा आवाज ऐकला होता. पण त्याला कुठे वसन्तची युक्ति कळली?

[२]

[सुमेध राज्याची राजधानी शान्तिपुर हे एक समृद्ध शहर होतं. राजपरिवाराचा नातेवाईक सेनापती वीरसिंह याने राजकुटुम्बच खलास करण्याचं कारस्थान रचलं. युवराजाच्या वाढदिवशी हे काम उरकायचा घाट त्याने घातला. ही बातमी कळताच राजाने राणीला मुलासह गुप्त भुयारी मार्गाने बाहेर काढून लावले. पुढील हकिकत आता वाचा.—]

"दार उघडा दार!" कठोर आवाजात ओरडण्याचे शब्द ऐकू आले. राजा शान्तिदेव जरा वेळ गप्पच उभा राहिला. पुन्हा दरवाजा ठोठावण्याचा आवाज होऊन दरडावणीचा आणखी मोठा स्वर ऐकू आला. "दार उघडा!" खिडकीच्या गुप्त दारातून राजाने हळूच बाहेर पाहिले. राजाला अपरिचित असे दहा शिपाई त्याला दिसले. वीरसिंहने यांना बहुधा शेजारच्या राज्यातून आणले असावे. ते तर राक्षसांसारखे उसळया मारत होते!

पुन्हापुन्हा ओरडूनही दार न उघडल्याने आता शिपायांना धीर धरवेना, एक मोठीशी तुळई आणून तिच्या साह्याने दरवाजा तोडायचा बेत त्यांनी केला. तुळईच्या दणक्याने आता दरवाजा नक्कीच मोडेल हे राजाने ओळखले, अन् त्याने एक युक्ती करायचे ठरवले. दरवाज्यावर जोरदार

प्रहार करण्याच्या उद्देशाने तुळई उचलून शिपाई प्रथम दहा-बारा पाउले मागे सरकले अन् नंतर एकदम धावत पुढे येऊन त्यांनी तुळईचा जोरदार प्रहार दारावर केला. याच क्षणाची वाट पहात असणाऱ्या राजाने नेमक्या त्याच वेळी दरवाजा आतून उघडला. त्यामुळे त्या अवजड तुळईसह शिपाईही तोल जाऊन तोंडघशी पडले! तरवार उगारून त्याच क्षणी राजा त्यांच्यावर तुटून पडला, काय घडतंय हे कळायच्या आतच राजाने दोन शिपायांची मुंडकी धडावेगळी केली!

"अरे पळाला, पळाला!" बाकीच्या शिपायांनी एकच ओरडा केला.

"अरे पकडा त्याला. काहीही करून मारून टाका! नाहीतर तुमची सर्वांची डोकी उडवीन मी! खबरदार!" दुसरा एक जोरदार आवाज त्या कोलाहलातून उठला. वीरसिंहाचा हा आवाज राजाने बरोबर ओळखला.

इकडे राजवाड्या बाहेर जनता मोठ्या उत्साहाने दारूकाम पहात उभी होती. कृत्रिम गगनचुंबी झाडांच्या आकाराच्या रंगीबेरंगी दारूकामाचे गोळे कानठळ्या बसणाऱ्या आवाजात फुटत होते. राजवाड्याच्या आत चालू असलेल्या धुमश्चक्रीची कल्पना त्या बिचाऱ्या राजनिष्ठ प्रजेला मुळीच नव्हती!

राणीच्या महालाला तसे अनेक दरवाजे व खिडक्या होत्या, पण त्या साऱ्या बन्द केल्या गेल्या होत्या. राजा कोणत्याही दारातून बाहेर पडला तरी त्याला यमसदनाला पाठवण्यासाठी हातात नंग्या तलवारी घेतलेले सुसज्ज सैनिक तेथे हजर होतेच!

समोरच्याच जिन्याकडे राजा एकदम धावला. तेथील पहाऱ्यावरच्या शिपायाने आपली तलवार उगारली, पण पटकन आपले डोके वाकवून राजाने तो वार चुकवला अन् उडी मारून लाथेने त्या शिपायाला खाली पाडून तो भराभर पायऱ्या चढू लागला. जिन्याच्या वरच्या टोकाचे दार बन्द होते. राजा त्याची कडी काढू लागला, इतक्यात दोन शिपाई धावत वर आले. पण एकाच प्रहाराने राजाने दोघांनाही खाली ढकलून दिले. प्राणान्तिक आवाज करत दोघेही जिन्यातून गडगडत खाली गेले. दार उघडून राजा आता छतावर जाऊन पोचला.

राजवाड्याबाहेर जी आतिषबाजी चाललेली होती, तिकडे पहात लोक टाळ्या वाजवत होते, आरडाओरडा करत होते. भोळी-भाबडी ती जनता आपल्या युवराजाचा वाढदिवस मोठ्या आनन्दाने, उत्साहाने साजरा करीत होती. इकडे राजदम्पतीचा मृत्युशी चाललेला लढा त्यांना माहीतच नव्हता. राजावर अतोनात श्रद्धा असलेली ती जनता व प्रत्यक्ष त्यांचा राजा यांच्यात तसे पाहता आत्ता केवळ थोडेच अंतर होते. तरीही त्यांच्यापर्यंत पोचायचा मार्ग राजाला सुचत नव्हता.

कोणीतरी वर चढून येत असल्याची चाहूल लागली राजाला! त्याने दाराजवळ उभे राहून आव्हान दिले–"जर कोणी मला पकडायचा प्रयत्न केला, तर जिवन्त सोडणार नाही मी त्याला! खबरदार कोणी पुढे याल तर!"

"अरे मारून टाका त्याला! पेटाराभर सोनं बक्षिस देईन त्याला! जन्म भर कष्ट

केलेत तरी मिळणार नाही असं धन एका क्षणात मिळविण्याची संधि पुन्हा तुमच्या जीवनात येणार नाही. प्राण पणाला लावून आता या क्षणी याला मारून टाका आणि पेटारा भर सोनं मिळवा!" पायऱ्यांखाली उभे राहून कोणीतरी शिपायांना प्रोत्साहन देत होते. अरेरे! लोभीपणाने माणूस काय करील अन् काय नाही!

"सोनं! सोनं!" ओरडत मोठ्या उत्साहाने, चुरशीने तलवारी तळपवत दोन शिपाई जिन्यावरून पुढे घुसायचा प्रयत्न करू लागले.

"द्या! पेटाराभर सोनं द्या!" असे म्हणत राजा त्यांच्यावर प्रहार करू लागला!

हातातल्या तलवारी गळून पडून–"आई ग! मेलो, मेलो!" म्हणत ते दोघेही जिन्यावरून खाली गडगडले. पेटारा भर सोनं कमवायला गेले नि आपले प्राण गमावून बसले.

राजा आता स्वतः सुरक्षित स्थानी होता. जिन्या वरून आता कितीही शिपाई आले तरी तो त्यांना यमसदनास पाठवू शकत होता. परन्तु बीरसिंहाचे काही सैनिक दुसऱ्या बाजूने भितीला शिडी लावून वर चढायच्या उद्योगाला लागले. राजाला पहिल्यापासून ही भीती वाटतच होती. एकीकडे जिन्यावरून चढून येणाऱ्या सैनिकांना तोंड देत असताना मोठ्या सावधगिरीने त्याने दुसऱ्या बाजूकडेही लक्ष ठेवले होतेच! अचानक त्याला दिसले की एक सैनिक आपल्या हातातला लांबलचक भाला रोखून पुढे येत आहे! एकाच उडीत पुढे झेप घेऊन राजाने त्याला लाथ मारली, तो सैनिक किंचाळी फोडून खाली जमिनीवर पडला. राजाने खाली वाकून पाहिले, तेव्हा त्याला दिसले की आणखीही काही सैनिक शिडीवरून चढून येत आहेत. शिडीच खाली पाडावी म्हणून राजाने तिच्यावर जोरदार प्रहार केला.

परन्तु इतक्यात आणखी काही सैनिक जिन्याने वर आले व काही येतच होते. राजाने ओळखले की, अशा प्रकारे लटकण्यात काही हशील नाही; परिस्थिती अधिकाधिक बिकट होत चालली आहे.

बिरसिंहाने कमीत कमी शंभर तरी सैनिक नक्कीच बरोबर आणले असणार! थोड्याच वेळात ते आपल्याला घेरतील; एकटेच आपण किती वेळ तोंड देऊ शकणार! राजा मृत्युला भीत होता असे नाही. अन् या स्थितीतही त्यांच्या मनाला एक संतोष होता, कि आपण राणी व युवराज यांना भुयारातून बाहेर काढून सद्यःपरिस्थितीतून वाचवले आहे. अगोदरच माहीत असणाऱ्या मृत्युपेक्षा ही अज्ञात स्थिति खूपच बरी!

या वेळात शत्रुसैनिक राजाच्या जवळ आले. राजाच्या डोक्यावरच आकाशात यावेळी आतिषबाजीचा एक गोळा फुटला; आणि त्या उजेडात त्याला एका सैनिकामागे उभ्या वीरसिंहाचा चेहरा स्पष्ट दिसला. "विश्वासघातकी, पापी, हरामजादा! बाचव पाहू आपला प्राण!" असे म्हणत राजाने रागाने दात-ओठ खात कमरेला लटकावलेली सुरी काढून वीरसिंहावर फेकली. वीरसिंह वेळीच चपळाईने बाजूला सरकला, पण तरीही त्याचा डावा कान थोडासा कापला गेलाच. या प्रहाराने वीरसिंहाचा पारा अधिकच चढला. त्याचा राग अनावर झाला.

"मारा त्याला!" अत्यंतिक क्रोधाने वीरसिंह गरजला. शिपाई मोठ्या उत्साहाने राजाकडे वळले, परंतु इतक्यात राजा शिपायांनी महालाच्या भिंतीला लावलेल्या शिडीवरून उतरू लागला.

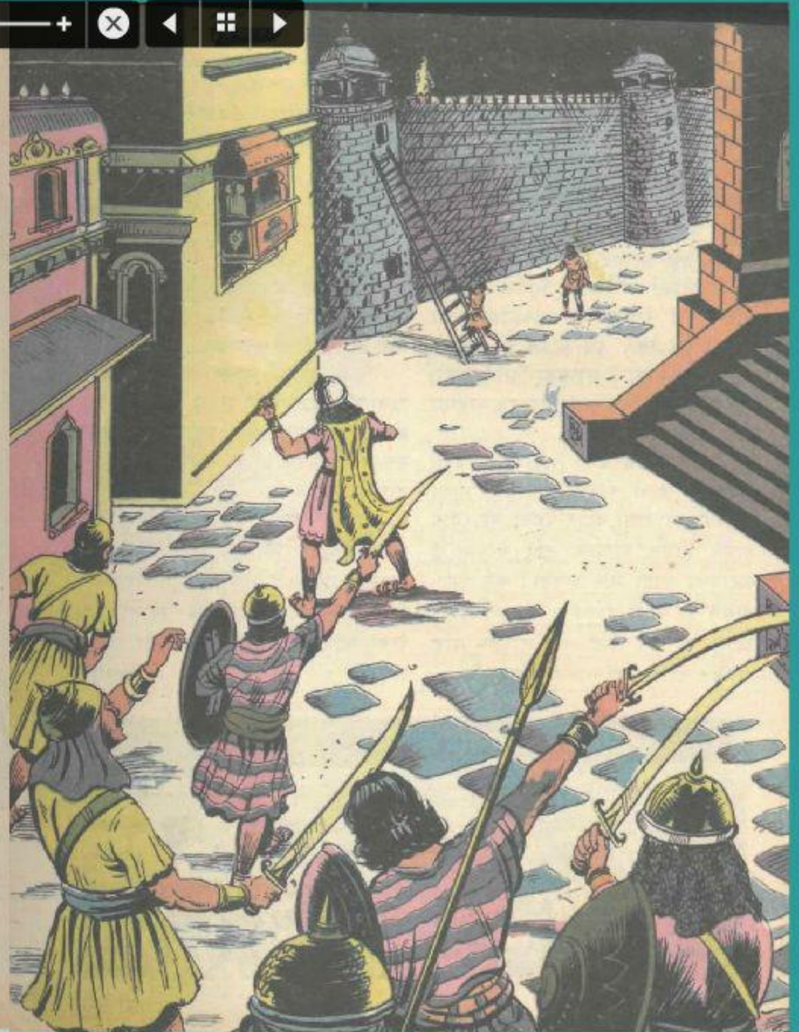

"अरे, ती शिडी खाली पाडा; पाडा लवकर!" वीरसिंह ओरडत सुटला. त्यावेळी दोन तीन सैनिक त्या शिडीवर चढत होते; तरीही छतावरच्या सैनिकांनी शिडी खाली पाडली. त्यावेळी राजा शिडीवरून अर्ध्यापेक्षाही अधिक खाली उतरला होता; त्यामुळे तो अगदी सहजपणे उडी मारून जमिनीवर पोचला आणि त्याने शिडी उचलून मागील बाजूच्या तटाला लावली.

"शिडी खाली ओढा रे लवकर!" छतावरून वीरसिंह हा प्रकार पाहून ओरडू लागला. पण त्याचे सर्व सैनिक यापूर्वीच छतावर पोचले होते. काहीही करून राजाला पकडून देऊन पेटाराभर सोनं मिळवण्यासाठी ते तेथे आले होते. शिडीवर चढणारे शेवटचे दोन सैनिक शिडी ढकलल्यामुळे खाली पडून चांगलेच जखमी झाले होते. ते बिचारे तसेच उठून लंगडत शिडी खाली ओढायला निघाले. पण तेवढ्यात राजा भिंतीवर पोचलाही होता. तरीही ते ती शिडी खाली खेचू लागले.

"मूर्खांनो! आता कशाला शिडी खाली पाडू पाहताय? तो तर वर भिंती वर पोंचला. जा त्याच्या मागे अन् सांगितलेलं काम करा. वर चढा अन् कसंही करून त्या राजाला मारून टाका. तुम्हांला पेटारा भर सोनं मिळवायचं आहे की नाही? पुन्हा सांगतो, अशी नामी संधि नंतर येणार नाही. ही हीच वेळ सोनेरी! चढा वर आणि त्याला मारून टाका. पेटारा भर सोन्याचे धनी व्हा!" वीरसिंह छतावरून गरजला.

तटाला लागूनच सुमती नदी वहात होती. तटाच्या भितीवर उभे राहून आता पुढे आपण काय करावे याबद्दल राजा विचार करू लागला. कानाच्या जखमेतून रक्त वहात असूनही त्याची पर्वा न करता वीरसिंह भराभरा खाली उतरला. राजा एकदा जिवन्तपणे सुटला तर आपले डोके उडवले जाईल हे तो पक्के जाणून

होता. "वर चढा लवकर कोणीतरी, अन् काही करून त्या राजाला मारून टाका." असे म्हणून त्याने स्वतः राजावर भाल्याचा नेम धरला, बरोबर नेम धरून भाला फेकण्यात प्रवीण असल्या-बद्दल राजानेच एकदा वीरसिंहाचा मोठा सत्कार केला होता!

वीरसिंहाने राजाकडे भाला फेकला. चांदण्यामुळे चमकणाऱ्या आकाशात भाला सरकन पुढे गेला. पुढे जाऊन तो बरोबर लागला की नाही हे कोणाला दिसले नाही; पण राजा मात्र भितीवरून अचानक नाहीसा झाला होता!

वीरसिंहने झटकन शिडीवरून चढून तटावरून खाली डोकावून पाहिले, भाला लागल्यामुळे राजा नदीत पडला की त्याने आपण होऊन पाण्यात उडी मारली हे कळायला काही मार्ग नव्हता! कसे ओळ-खायचे की भाला लागून राजा मरून नदीत पडला की ऐन वेळी तो आपला प्राण वाचवून नदीत उडी मारून पळाला?

आपल्या चारी बाजूंना उभ्या असलेल्या सैनिकांना वीरसिंहने विचारले–"राजाला भाला लागल्याचे तुम्हापैकी कोणाला स्पष्ट दिसले?"

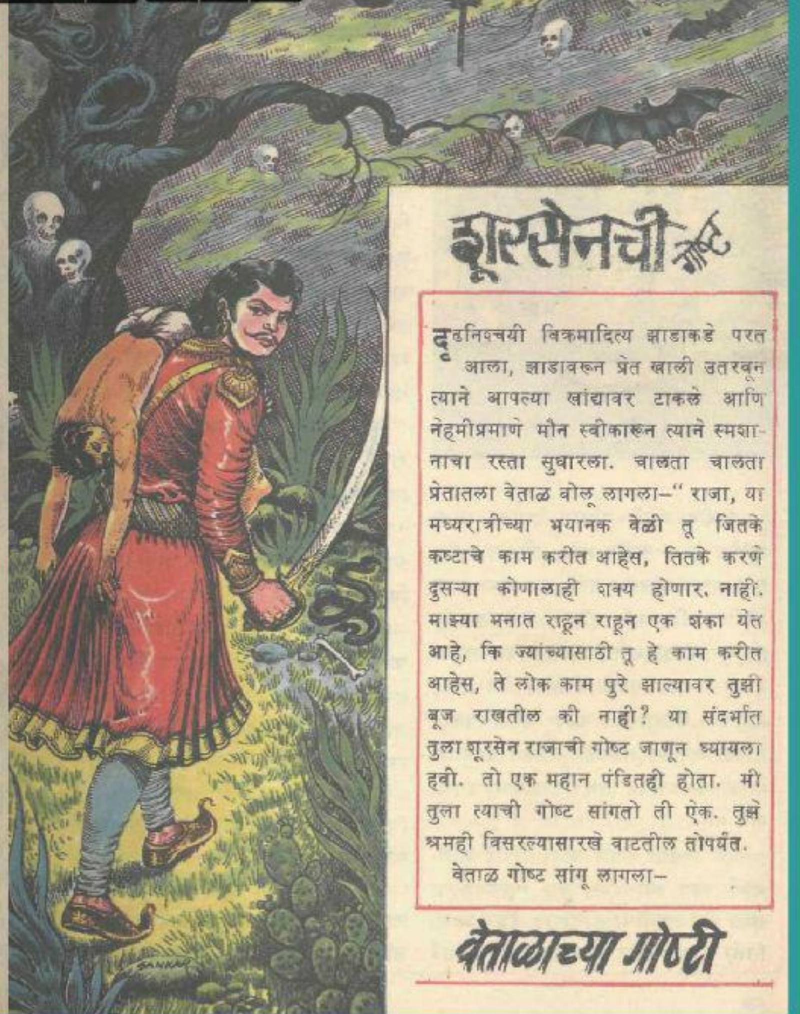
पण सर्वच सैनिक उदास दिसत होते. पेटाराभर सोनं हातचं गेल्यामुळे ते बिचारे दुःखी झाले होते.

"महाराज, आपण फेकलेल्या भाल्याचा नेम चुकेलच कसा मुळी?" एकाने वीर-सिंहाची खुशामत करायचा प्रयत्न केला.

"गप बैस! माझा भाला लागून राजाला पडताना तू प्रत्यक्ष पाहिलंस का बोल! नाहीतर तोंड बंद कर आपलं. उगाच बकवास करू नकोस." रागाने वीरसिंह ओरडला.

त्याचं गरजणं ऐकून सर्व सैनिक एकदम चिडीचुप झाले! वेगाने वाहणाऱ्या नदीच्या पाण्याकडे वीरसिंह पहात राहिला. त्याला वाटलं की खळखळ वहाणारं हे पाणी आपल्याला पाहून खदाखदा हसत आहे! (क्रमशः)

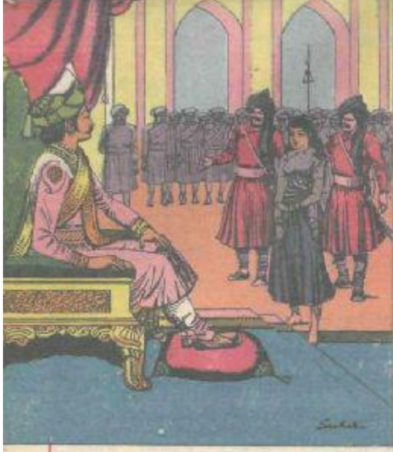

शूरसेनची

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य झाडाकडे परत आला, झाडावरून प्रेत खाली उतरवून त्याने आपल्या खांद्यावर टाकले आणि नेहमीप्रमाणे मौन स्वीकारून त्याने स्मशा-नाचा रस्ता सुधारला. चालता चालता प्रेतातला वेताळ बोलू लागला–" राजा, या मध्यरात्रीच्या भयानक वेळी तू जितके कष्टाचे काम करीत आहेस, तितके करणे दुसऱ्या कोणालाही शक्य होणार. नाही. माझ्या मनात राहून राहून एक शंका येत आहे, कि ज्यांच्यासाठी तू हे काम करीत आहेस, ते लोक काम पुरे झाल्यावर तुझी बूज राखतील की नाही? या संदर्भात तुला शूरसेन राजाची गोष्ट जाणून घ्यायला हवी. तो एक महान पंडितही होता. मी तुला त्याची गोष्ट सांगतो ती ऐक. तुझे श्रमही विसरल्यासारखे वाटतील तोपर्यंत.

वेताळ गोष्ट सांगू लागला–

वेताळाच्या गोष्टी

प्राचीन काळी गांधार देशावर राजा शूरसेन राज्य करीत असे. तो केवळ एक एक कुशल शासकच नव्हे, तर एक उच्च कोटीचा विद्वानही होता. सर्व कलांना तो खूप प्रोत्साहनही देत असे. चित्रकला व नृत्यकळा यावर त्याचे नितान्त प्रेम होते! त्याच्या दरबारात कवि व चित्रकार यांच्या बरोबर नर्तकही असत. परंतु या नर्तकांच्या कलेवर मात्र तो म्हणावा इतका खुष नसे.

एके दिवशी त्याचे काही शिपाई जीर्ण-शीर्ण वस्त्रे ल्यालेल्या, केस विस्कटलेल्या अशा दीन तरुणीला दरबारात घेऊन आले. तिला राजासमोर उभी करून शिपाई म्हणाले–"महाराज, ही तरुणी स्वर्णमुखी नदीच्या पात्रातून वहात असलेली आम्हाला दिसली. तिला सुखरूप किनाऱ्यावर आणून आम्ही तिला तिच्या कुटुम्बीयांबद्दल विचारले. पण तिने आमच्या एकाही प्रश्नाचे उत्तर दिले नाही; फक्त रडतच राहिली आहे ही!"

क्षणभर विचार करून शूरसेन सेवकांना म्हणाला–"ठीक आहे, सध्या तुम्ही हिला महाराणीच्या हाती सोपवा."

त्या दिवशी संध्याकाळी शूरसेन महाराणी लीलावती हिला भेटायला गेला. त्याने विचारले–"देवी, आज सकाळी मी ज्या तरुणीला तुझ्याकडे पाठवले, ती आता कशी काय आहे? तिच्याकडून काही माहिती मिळू शकली तुला?"

"महाराज, तिचं नाव मल्लिका. ती चांगली कलाकार आहे. आजच तिने एक सुरेख चित्र रेखाटले आहे. मला खूप आवडले." असे म्हणून राणीने एक चित्र राजा पुढे ठेवले

शूरसेन आश्चर्याने उद्गारला–"ही चित्रकला तर केवळ अपूर्व, अद्भुत आहे! कोणी काढलं हे चित्र?"

राणी लीलावती उत्तरली–"या चित्रातली तरुणी हीच या चित्राची चित्रकार आहे."

"काय म्हणालीस देवी! मल्लिकान स्वतःच हे चित्र काढले?" राजाने पुन्हा विचारले.

"हां, हां! तिने स्वतःच तर काढलं हे चित्र! अन् इतकंच नव्हे, तर ती एक चांगली नर्तकीही आहे म्हणे! मला असंही कळलं की तिची नृत्यपरीक्षा करून तिला दरबारात स्थान मिळावं अशी तिची इच्छा आहे. तिने सांगितले आहे की आपण इथे आलात की ती आपल्यासमोर नृत्यप्रदर्शन करणार आहे." लीलावतीने राजाला माहिती पुरवली.

"मग तर मला तिची नृत्यनिपुणता पाहिलीच पाहिजे!" राजा म्हणाला.

थोड्याच वेळात राणीची सखी नर्तकीच्या वेषात सजलेल्या मल्लिकेला घेऊन तेथे हजर झाली, सुन्दर सजलेल्या मल्लिकेला पाहून शूरसेन एकदम मुग्धच झाला.

लीलावतीने विचारले–"महाराज, हिला नृत्य सुरू करायची आज्ञा देऊ काय?"

राजाने होकारार्थी मान हलवली अन् तत्काल राजदम्पतीला प्रणाम करून मल्लिकेने आपले नृत्य सुरू केलं.

नृत्य संपताच टाळ्या वाजवत शूरसेन म्हणाला–"शाब्बास मल्लिका, तू मल्लिका नव्हेस, तर साक्षात् मयूर-कन्याच आहेस! माझी कलातृष्णा जाणून नटराज शंकरानेच

माझ्याकडे पाठवलेली कलाभिनेत्री असली पाहिजेस तू! तुझ्या आगमनामुळे माझ्या दरबारातल्या एका मोठ्या अभावाची पूर्ति झाली आज?"

मोठ्या प्रसन्नतेने राजदम्पतिबद्दल आपली कृतज्ञता व्यक्त करून मल्लिका तेथून निघून गेली. नंतर राजा शूरसेनही तेथून निघून सरळ आपल्या गुप्त मसलतीच्या दालनात गेला व तेथूनच त्याने मन्त्री केशवभट्टला बोलावून आणण्याची आज्ञा दिली.

मन्त्री आल्याबरोबर राजाने त्याला मल्लिकेबद्दल सविस्तर निवेदन करून आपण तिला दरबारी नर्तकीची जागा दिल्याबद्दलही सांगितले.

ही सर्व हकिकत ऐकून केशवभट्ट दुःखाने म्हणाला—"महाराज, हे काय केलंत आपण! पूर्वचरित्राबद्दल पूर्ण माहिती नसताना एकाद्या सुंदर आणि चतुर स्त्रीला समाजात मानाचं असणारं पद देणं केव्हाही उचित नव्हे! अजूनही वेळ गेली नाही; आपण तिला केवळ दरबारात आश्रय द्या, पण उच्च पद द्यायला नकार द्या!"

"आता मी असं काही करू शकणार नाही. मी तर तिला दरबारी नर्तकीचं पद देण्याचं निश्चित करून बसलोय." शूरसेन म्हणाला.

केशवभट्ट राजाच्या या उत्तराने त्याच्या तोंडाकडे आश्चर्याने पहातच राहिला!

"मी हे कबूल करतो की मल्लिकेला राज-नर्तकीचं स्थान देऊ करताना मी जरा उतावीळपणाच केला; पण आता पुन्हा विचार केल्यावर मला असं वाटतंय की आता आपल्या वचनाचं पालन करणंच उचित होईल. आपल्या शंकेप्रमाणे ती एकाद्या देशाची गुप्तहेर असेलही कदाचित्! काही असलं तरी आपण तिच्या बाबतीत अगदी सावधगिरी बाळगू." राजा उत्तरला.

राजाचा हा विचारही केशवभट्टला आवडला नाही; पण आता मौन राहणेच त्याने औचित्याचे मानले.

यानन्तर मल्लिकेची गान्धार-देशाची राज-नर्तकी म्हणून नियुक्ती झाली. तिने काढलेल्या अनेक चित्रांनी राजवाडा सुशोभित केला गेला. सामान्य नागरिकांपासून ते मुख्य राजाधिकाऱ्यांपर्यंत सर्वचजण मल्लिकेच्या सौंदर्य व नृत्यकुशलतेची तोंड भरभरून स्तुति करू लागले! अन् हळूहळू मल्लिकेच्या आश्रयाला येणारांची संख्या वाढू लागली.

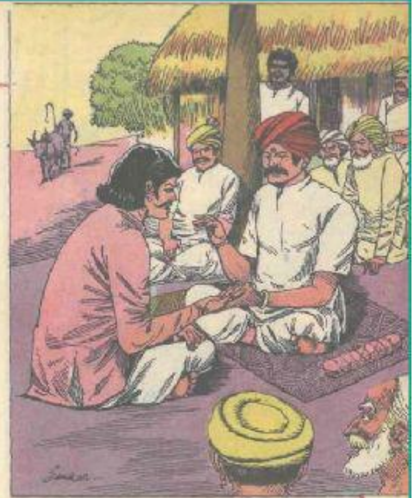
परंतु राजा शूरसेन मल्लिकेच्या चित्र-कला अन् नृत्यकलेचा सर्वात अधिक स्तुतिपाठक असूनही स्वतः आपल्या कर्तव्याच्या बाबतीत मात्र पूर्णपणे जागरूक होता. मल्लिकेवर नजर ठेवण्यासाठी त्याने काही गुप्त हेर नेमले.

पण शूरसेनची याबाबतीत मात्र 'आता पश्चात्ताप करून काय उपयोग!' अशी स्थिति होती. त्याला जेव्हा कळून चुकले की मल्लिका ही आपल्या गान्धार देशाच्या शेजारील कलिंग राजाची गुप्तहेर आहे, तेव्हा त्याने मल्लिकेला तिच्या जागेवरून पदच्युत केले. पण तोपर्यंत कलिंग सेनेने गान्धार देशावर हल्लाही चढवला होता! गान्धार देशाची युद्धाची तयारी झालेली नव्हती; त्यामुळे कलिंग-नरेश विकर्णने तो देश सहजपणे जिंकून घेतला.

राणी लीलावतीला तिच्या सख्या व काही सैनिक मिळून राजवाड्यातील गुप्त भुयारी मार्गाने बाहेर घेऊन गेले व त्यांनी तिला तिच्या पित्याकडे—चंपक देशाच्या राजाकडे पोचवले.

आपल्या पराभूत सेनेतून बाजूला निघून राजा शूरसेन आपल्या सीमेवर असणाऱ्या भिल्ल राजाकडे मदत मागण्यासाठी निघाला. वाटेत रस्त्याच्या बाजूलाच त्याला एक ज्योतिषी दिसला. आपले भविष्य वर्तवून घेण्यासाठी अनेक लोक त्याच्या भोवती जमले होते. राजाही सहजगत्याच तेथे जाऊन पोचला अन् त्यानेही ज्योतिषापुढे आपला हात पसरला.

राजाचा हात पाहून ज्योतिषी म्हणाला—"अरे, या हातावर तर महाराजांची चिन्हं

आहेत! तू नक्कीच काही तरी चूक केली असली पाहिजेस अन् आता त्याबद्दल पस्तावत आहेस तू! पण हे दुर्भाग्य संपून लवकरच तुझं भाग्य उजळेल. आणि तुझं सर्व प्रकारे कल्याण होईल!"

या क्षणापर्यंत राजा शूरसेन एकाच विचाराने तळमळत होता की, आपण आपल्याच मूर्खपणाने राज्य घालवले आहे. पण आता ज्योतिषाचे बोलणे ऐकून त्याच्या मनात पुन्हा नव्याने उत्साह संचारला, त्याचा आत्मविश्वास जागृत झाला!

राजा आता तेथून निघणार इतक्यात एका शेतकऱ्याचा हात पहात ज्योतिषी बोलू लागला—"ओहो! तुझा हात तर

एकाद्या चक्रवर्ती राजावरही मात करील असा आहे. वा! काय नामी रेषा आहेत हातावर! तुला आपल्या गरिबीबद्दल दुःख वाटतंय ना? पण लवकरच इन्द्राला मिळणारी सुखं तुला भोगायला मिळणार आहेत!"

ज्योतिषाचे हे बोलणे ऐकून राजा स्वतःशीच हसला आणि भिल्ल राजाच्या प्रदेशाकडे चालू लागला.

यानन्तर थोड्याच दिवसांनी शूरसेनचा सासरा, चंपक देशाचा राजा, याने कलिंग-वर हल्ला केला आणि इकडे स्वतः शूरसेननेही भिल्ल राजाच्या मदतीने आपल्या देशात घुसून बसलेल्या विकर्णवर हल्ला चढवला–अशा प्रकारे ते दोन्ही देश शूरसेनच्या छत्राखाली आले.

पुन्हा राज्य मिळाल्यावर शूरसेनने मल्लिकेला बोलवून कठोर स्वरात विचारले–"मल्लिका, आता तुला कळलं ना, कि कलिंग राज्यही माझ्याच हाती आलं आहे?"

मल्लिकेने डोके हलवून होकार दिला. "मग आता आणखीही एक गोष्ट जाणून घे–तू राजा शूरसेनची दरबारी-नर्तकी आहेस! केवळ नर्तकी! समजलीस?" शूरसेनने तिला धक्काच दिला!

आपल्या अपराधाबद्दल आपल्याला कडक शासन मिळेल, असेच मल्लिकेला वाटत होते. पण आता मुक्तता झाल्याने आनन्दाने राजाला प्रणाम करून ती तेथून निघून गेली.

यानन्तर शूरसेनने त्या ज्योतिषाला बोलावून घेऊन आज्ञा दिली–"आजपासून तू कोणाला ज्योतिष सांगायचे नाहीस. मी आजपासून तुझी राजवाड्यावरचा एक एक शिपाई म्हणून नेमणूक करत आहे."

राजाने आता आपल्या राज्यात एक कायदाच करून टाकला की–आपल्या राज्यात कोणीही ज्योतिषी किंवा हस्त-सामुद्रिक म्हणवून धंदा करायचा नाही-केवळ शास्त्र म्हणून ज्योतिष किंवा हस्त-रेषांचा अभ्यास करायला हरकत नाही! इतकी गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला–"राजा, शूरसेनची ही वागणूक अन्याय्य नव्हे का? आपल्याला फसवणाऱ्या नर्तकीला त्याने पुन्हा नर्तकी-पद देऊ केलं अन् स्वतःला नव्याने उत्साही बनवणाऱ्या ज्योतिषाला मात्र त्याच्या व्यवसायापासून वंचित केलं! या माझ्या शंकेचं बरोबर उत्तर जाणूनसुद्धा दिलं नाहीस तर तुझ्या मस्तकाची छकलं-छकलं होऊन पडतील."

यावर विक्रमादित्य उत्तरला–"शूरसेनचा व्यवहार मुळीच अन्याय्य नाही. ज्योतिषाने शेतकऱ्याचे जे भविष्य सांगितलं ते ऐकून राजा समजून चुकला कि ज्योतिषाला या विषयाचं शास्त्रशुद्ध ज्ञान अजिबात नाही. अशा लोकांनी सांगितलेल्या भविष्यामुळे जनतेची मानसिक हानि होऊ शकेल. अशा धोक्यापासून जनतेला वाचवण्यासाठीच अशा प्रकारे रस्त्याच्या बाजूला बसून भविष्य सांगायला त्याने बन्दी घातली. परंतु त्याबरोबरच ज्योतिषाच्या पोटावर पाय येऊ नये, म्हणून त्याला ताबडतोब आपल्या दरबारात नोकरीही दिली.

आता राहिला मल्लिकेचा विषय! वैयक्तिक रीत्या ती एक असामान्य अशी नर्तकी आहे, अन् राजा शूरसेन कलाप्रेमी आहे. ज्या राजाने मल्लिकेला गुप्तचर म्हणून नेमलं, तो तर स्वतःचं राज्यच घालवून बसला. याचा अर्थ असा की मल्लिका म्हणजे काही एका वीराच्या हातचं शस्त्र नव्हे. ती तर केवळ चमचम चमकू शकते, कोणाचं डोकं उडवू नाही शकत! त्यामुळेच शूरसेनने मल्लिकेच्या कलेला 'आपल्या देशाची स्वतःची संपत्ति' असं स्वरूप देऊन दूरदर्शीपणाच दाखवला आहे."

हे उत्तर देऊन राजा पुन्हा गप्प होताच प्रेतात बसलेला वेताळ राजाच्या खांद्या-वरून निसटून पुन्हा प्रेतासकट अदृश्य होऊन झाडाच्या फान्दीवर जाऊन बसला.

(कल्पित)

पोपटाचं मौनं

एका देशात एक राजा राज्य करीत होता. न्यायदानाच्या कामी तो अत्यन्त कुशल होता. एकदा तो एका आरोपी बाबत न्याय-निर्णय करीत होता. त्यावेळी माणसाची भाषा जाणणारा एक दैवी पोपट तिथे आला आणि राजाने आपला निर्णय जाहिर करताच तो म्हणाला–"शाबास!" आणि राजसभेतून तो निघून गेला.

त्याच राज्यात एक धोकेबाज माणूस रहात असे. अनेक लहान-मोठे अपराध करून तो आता थकला. त्याने असा विचार केला की दोन-चार मोठ्या चोऱ्या करून खूप धन मिळवावं आणि आपलं राहिलेलं आयुष्य सुखात घालवावं.

सर्वात अगोदर त्याने एका समुद्री व्यापाऱ्याकडे नोकरी करायला सुरुवात केली. आपण फार इमानदारीने काम करीत आहोत असा भाव आणून त्याने व्यापाऱ्याचा विश्वास संपादन केला. एक दिवशी तो व्यापाऱ्याला म्हणाला–"मालक, आपल्या बंदरात उद्या सुगंधी द्रव्यांनी भरलेलं एक जहाज येणार आहे. आपण थोडे पैसे दिलेत तर मी स्वस्तात काही माल खरेदी करीन. यात आपल्याला खूप फायदा मिळेल!"

"अरे, या व्यापारात काही फार फायदा होत नाही." असं म्हणून व्यापाऱ्याने हंसत त्याला टाळलं.

पण धोकेबाजाने व्यापाऱ्याला पुन्हा विनंती केली आणि थोडा व्यापार करायला त्याला राजी केलं. आपल्या काही अभिनय-कुशल मित्रांना बेगडी व्यापारी बनवून त्याने अगोदरच बंदरात पाठवून दिले. जहाज बंदरात पोचताच ते परदेशी व्यापाऱ्यांना भेटले आणि त्यांना सांगितलं–"यंदा सुगंधी द्रव्याची मागणी फार कमी झालेली आहे!" सर्वात शेवटी धोकेबाज स्वत: तेथे गेला आणि फार स्वस्तात बराच माल खरेदी केला. तो विकून व्यापाऱ्याला दसपट फायदा झाला.

अशा रीतीने काही दिवस गेले. एकदा धोकेबाजाला बोलवून व्यापारी म्हणाला–"अरे, आज रात्री एक जहाज आपल्या बंदरात येत आहे. या जहाजात बरेच मोत्यांचे व्यापारी येणार आहेत. बघ, याही वेळेला तू जाऊन छान सौदा करशील?" असं म्हणून व्यापाऱ्याने एक मोठी रक्कम त्याच्या हवाली केली.

धोकेबाजाला पाहिजे होतं ते मिळालं. तो अशा संधीची वाटच पहात होता. पैसा हातात आल्या बरोबर धोकेबाजाने तेथून पळ काढला. या नंतर धोकेबाज एका दुसऱ्या गावात गेला. तिथे एका श्रीमंत कवीच्या आश्रयाला जाऊन राहिला. एक दिवशी बोलण्याच्या ओघात कवीबद्दल सहानुभूति प्रकट करीत तो म्हणाला–"आपण तर एक महान कवि आहात. पण आपल्या प्रतिभेला साजेल असं यश आपल्याला मात्र मिळालं नाही. राज-दरबारी आपणास भरपूर यश मिळेल असा एक उपाय माझ्या जवळ आहे."

"कोणता बरं तो?" उत्कण्ठेने कवीने विचारले.

धोकेबाजाने उत्तर दिलं–"आपण, जर थोडे पैसे खर्चायला मागे-पुढे पाहणार नसाल, तर आपला एक अभिनन्दन

वसंत धोपाडे

समारोह मोठ्या थाटात मी साजरा करीन आणि सर्वत्र आपली कीर्ति पसरेल."

कवीने त्याच्या बोलण्यावर विश्वास ठेवून त्याला बरेच पैसे दिले. धोकेबाजाने काही भोळ्या लोकांकडून वर्गणी वसूल केली आणि सर्व पैसे घेऊन तो राजधानीत पोचला. पण दुर्दैव असं की या वेळी तो राजाच्या सेवकांच्या तावडीत सापडला.

राजाने न्याय करून धोकेबाजाला तुरुंगवासाची कठोर शिक्षा ठोठावली. यावर दरबारांतील सर्व लोकांनी टाळ्या वाजवून आनंद व्यक्त केला. पण दरबारात हजर असलेला पोपट मात्र मौन होऊन राहिला. राजाने दिलेला न्याय पोपटाला पसंत पडला नाही. हा न्याय एकांगी झाला असावा. सर्व गुन्हेगारांना शिक्षा द्यायला हवी.

हे लक्षात आल्यावर राजाने अमळ गंभीरपणे विचार केला आणि तक्रार करणाऱ्या दोघांना ही सौम्य शिक्षा सुनावली. त्या बरोबर "शाबास!" म्हणून पोपट उडून गेला.

व्यापारी व कवी एका सुरात म्हणाले– "महाराज, हा तर आमच्यावर अन्याय आहे! धोकेबाजाने आम्हाला धोका दिला नि आम्ही फसलो."

व्यापाऱ्याकडे पाहून राजा म्हणाला– "तुला माहीत होतं की सुगंधी द्रव्यां वर तुला जो फायदा मिळाला, तो योग्य नव्हता. तरी तू लोभाला बळी पडलास ही तुझी चूक नाही का?"

मग कवीकडे दृष्टि वळवून राजा म्हणाला– "आपल्या योग्यतेहून अधिक यश मिळविण्याचा तू प्रयत्न केलास ही तुझी चूक!"

दोघांनी ही शर्मिंदा होऊन माना खाली घातल्या. राजाने आपल्याला शिक्षा दिली तो योग्यच आहे. आपण लोभाला बळी पडलो म्हणून धोकेबाजाला आपणास धोका देण्याची संधि मिळाली. आता त्यांच्या लक्षात आलं की ज्यांच्यात कसली ही कमजोरी नसते, त्यांना धोकेबाज धोका देऊ शकणार नाही!

ज्ञानाचा खजिना

ती कोण?

एक वायावर साधू एका घरी अतिथि म्हणून पोचला. त्या घरातली मालकीण व तिची मुलगी साधूला पाहून फारच आनन्दित झाल्या. मोठ्या श्रद्धा व भक्तीने त्यांनी साधूचे स्वागत केले. दोघींच्या आदरातिथ्यावर प्रसन्न होऊन साधूने काही दिवस तेथेच वास्तव्य केले. या काळात मुलीने साधूची रात्रंदिवस सेवा केली व त्याच्या पायाशी बसून त्याच्या तोंडून श्रीकृष्णाच्या बाललीलांचे रसाळ वर्णन ही मोठ्या आवडीने व भक्तीने ऐकले. साधू जवळ श्रीकृष्णाची एक छोटीसी मूर्ति होती. या मूर्तिवर मुग्ध होऊन ही कन्या तिच्यासमोर नाचू व गाऊ लागली.

एकां दिवशी भल्या सकाळीच उठून साधू ते घर सोडून निघून गेला झोपेतून उठल्यावर तो साधू व त्याबरोबरच ती प्राणप्रिय मूर्ति आपल्या घरात नाही असे पाहून ती मुलगी दुःखाने व्याकुळ झाली! 'मूर्ति पाहिल्याशिवाय मी पाणीसुद्धा पिणार नाही' असा तिने हट्टच धरला. तिचे सान्त्वन कोण करू शकणार?

ती रात्र घालवण्यासाठी साधू वाटेत एका मंदिरात झोपला. स्वप्नात त्याला आपल्या जवळील मूर्तिसाठी रडणारी ती मुलगी दिसली. त्याला असे भासले की मूर्तीत वास करणाऱ्या देवाचीही त्या मुलीकडेच जायची इच्छा आहे. साधु तावडतोब त्या घरी परतला व त्याने ती मूर्ति मुलीला देऊन टाकली.

ही कोण, माहीत आहे तुम्हाला?

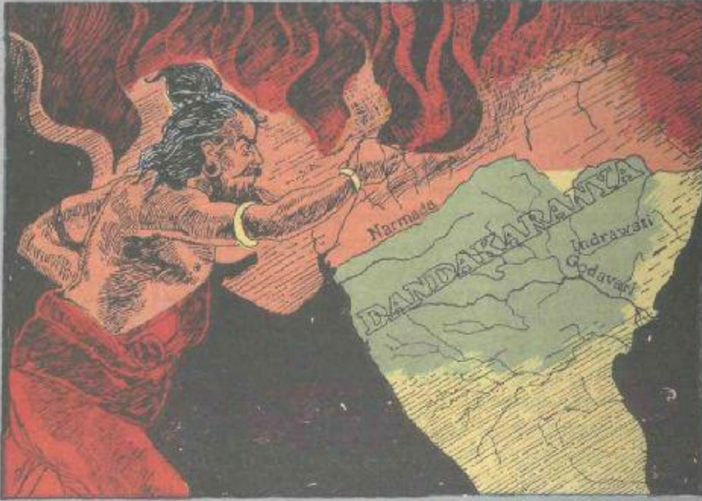
[पान ३६ पहा]

तुम्हाला माहीत आहे?

१. सध्या ब्रिटिश राजपरिवाराच्या ताब्यात असणारे, प्राचीन भारतातले सुप्रसिद्ध रत्न कोणते?
२. मुगलांच्या आक्रमणापासून अनेक वर्षे अहमदनगरचे रक्षण करणारी स्त्री कोण?
३. स्वतन्त्र भारतात सर्वात शेवटी विलीन होणारा, परकीय अधिकाराखालील प्रान्त कोणता?
४. जगातील सर्वात छोटा उंदीर कोणता व कोठे आहे?
५. त्याचे वजन किती असते?
६. सर्वांत जास्त हानि करणारा भूकंप केव्हा व कोठे झाला होता?

[पान ३६ पहा]

दण्डकारण

दण्डकारण्य आपल्या अनेक पौराणिक व ऐतिहासिक घटनांचे कार्यक्षेत्र व साक्षीदार म्हणून उभे आहे. प्राचीन काळापासून अनेक महामुनि व साधु यांनी येथे निवास केला. दंडकारण्यात राक्षसही रहात असत, असे म्हटले जाते. सीता, राम व लक्ष्मण यांनीही काही काळ येथे वास्तव्य केले होते.

दण्डकारण्याच्या एका बाजूने गोदावरी वहाते, तर दुसऱ्या बाजूने नर्मदा. मत्स्य-कुंड, इन्द्रावती, वंशधारा, नागावली, तमसा इ. नद्याही याच महारण्यातून वहातात. दण्डकारण्य हे आजच्या मध्य-प्रदेश, ओरिसा, महाराष्ट्र व आन्ध्र प्रदेश यांनी व्यापलेले आहे.

प्राचीन काळी दण्डक नावाचा एक राजा या अरण्यात संचार करीत असे. त्यावेळी त्याला अरज नावाची एक लावण्यवती ऋषिकन्या दिसली व त्याने तिला जबरदस्तीने आपणाबरोबर नेण्याचा प्रयत्न केला. परन्तु आपली सुटका करून घेऊन तिने या अपमानाची हकिकत आपला पिता शुक्र याला सांगितली. शुक्राने रागाने असा शाप दिला कि 'दण्डकाची राजधानी जळून भस्म होईल.' असे म्हणतात की, दुसऱ्याच क्षणी ते नगर जळून भस्म झाले! कालान्तराने तेथे एक जंगल उगवले. या प्रदेशावर दण्डकाने राज्य केले होते म्हणून त्याचे नाव 'दण्डकारण्य' असे पडले.

दण्डकारण्य आज वनसंपदेचे आगर बनलेले आहे. आपल्या देशाचे हवामान संतुलित ठेवण्यात दण्डकारण्याचा मोठाच वाटा आहे.

परन्तु जंगल तोडणाऱ्यांच्या अत्यधिक संख्येमुळे इथले जंगल नष्ट होत आहे. याचा परिणाम पर्जन्यमानावर ही झाल्या-शिवाय रहात नाही. पूर्व-घाट म्हणून प्रसिद्ध असणाऱ्या या अरण्यातील पहाडांचीही त्यामुळे मोठी हानि होत आहे.

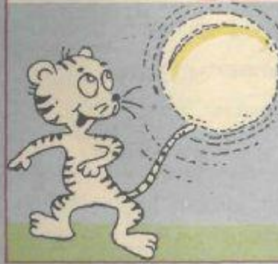
टाइपराईटिंग चॅंपियन

हिमाचल प्रदेशातील सोलन जिल्ह्यातील चियान गावचे रहिवासी राजेन्द्रसिंह नामक दंतवैद्याचे वय ४५ वर्षे आहे. टाइपराइटिंग-कलेत ते तिसऱ्यांदा विश्व-चॅंपियन म्हणून निवडले गेले.

ड्रेस्टन मध्ये योजलेल्या अठराव्या विश्व-चॅंपियन स्पर्धेत त्यांनी भाग घेतला. आपल्या जन्मापूर्वी पाच वर्षे निर्मिलेल्या रेमिंग्टन टाइपरायटर वर दर मिनिटाला ४९९ अक्षरे टाइप करून राजेन्द्रसिंहाने सुवर्ण-पदक मिळविले.

चन्दामामच्या बातम्या

पांढऱ्या वाघाचा बच्चा

कलकत्यातील अलीपुरच्या प्राणी-संग्रहाल्यात नुकत्याच जन्मलेला पांढऱ्या वाघाचा बच्चा व त्याची आई 'हिमाद्रि जूनियर' यांना प्रेक्षकांनी पाहण्यासाठी दोन तास ठेवण्यात आले. अंगावर काळे पट्टे असलेल्या या सुंदर शावकाचा जन्म ३ मे रोजी झाला. जन्म झाल्या-वर तीन वेळा उन्हाचे सेवन करणारा हा बच्चा पिंजऱ्यात इकडे-तिकडे हिंडू लागला आहे. याला नित्य आपल्या आईच्या सहवासात ठेवण्यात आले आहे. आईला ही त्याला सोडून राहणे आवडत नाही.

साहित्य सोनियाचिया खाणी

१. रॉबिन्सन क्रूसोचाच नमुना म्हणून गाजलेला माणूस कोण?

२. इंग्रजी कादंबरीकार जॉर्ज इलियट याचे खरे नाव काय?

३. विशाल असे ग्रंथसंग्रहालय असणारे प्राचीन विश्वविद्यालय कोणते?

४. चन्द्रगुप्त मौर्यची कथा सांगणारे संस्कृत नाटक कोणते?

५. प्लेटोने रचलेल्या उत्कृष्ट ग्रंथाचे नाव काय?

६. प्लेटो कोणत्या काळात होऊन गेला?

उत्तरावली

तो कोण?

भक्त कवयित्री मीराबाई

तुम्हाला माहीत आहे?

१. कोहिनूर हिरा

२. चांदबीबी

३. गोवा

४. इटलीत सापडणारा एट्रुस्कान उंदीर

५. एक औंसाचा दहावा हिस्सा

६. इ. स. ७४२ मध्ये. या भूकंपाने इजिप्त, पॅलेस्टाइन, सीरिया मधील जवळ जवळ ३०० शहरे उध्वस्त केली.

साहित्य

१. अलेक्झांडर सेलकर्क

२. मेरियन इव्हान्स

३. नालन्दा विश्वविद्यालय

४. विशाखदत्तरचित 'मुद्राराक्षस'

५. दि रिपब्लिक

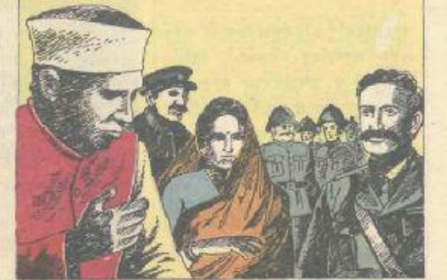
६. इ. स. पू. ५ ते ४ या शताब्दीत

नेहरूंची गोष्ट-१०

तुरुंगातून सुटका होताच पं. नेहरू आपल्या आजारी वडिलांना भेटण्यासाठी मसूरीला गेले. वडिलांची प्रकृति थोडी सुधारल्यावर दोघे ही अलाहाबादला परत आले. एक दिवशी संध्याकाळी नेहरूंनी शेतकऱ्यांच्या एका विराट जमावा पुढे भाषण दिले.

व्याख्यान संपल्यावर पं. नेहरू आपल्या पत्नी सह उद्विग्न अंतःकरणाने आपल्या वडिलांना भेटण्यासाठी घरी जायला निघाले. ते आपल्या घराच्या दरवाज्यापाशी पोंचत होते, इतक्यात पोलिसांनी त्यांना कैद करून तुरुंगात डांबले.

कमला नेहरू एकटीच घरात गेली आणि अचानक घडलेली घटना आपल्या सासऱ्यांना सांगितली. ही बातमी ऐकून पं. मोतीलाल फार निराश झाले. शांतपणे त्यांनी एक निर्णय घेतला.

पं. मोतीलाल झटकन उठून बसले. मुठीने टेबलावर दोनदा प्रहार केला आणि म्हणाले–"अशा बिछान्यावर पडून मी हा अन्याय व अत्याचार मुळीच सहन करणार नाही!" त्यांचे शरीर दुबळे झाले असले तरी मन मात्र सशक्त होते.

याच संदर्भात काँग्रेसच्या नेत्यांनी सर्वत्र सभा आयोजित केल्या. ब्रिटिश सरकारने पं. जवाहरलाल यांना कैद केल्याबद्दल विरोध दाखविण्यासाठी पं. मोतीलालजींनी जे भाषण तयार केले होते, ते या सभांतून जनते पुढे वाचून दाखविण्यात आले. असल्या सभा मोडून टाकण्यासाठी पोलिसांनी ठिक-ठिकाणी लाठी-मार केला.

या आंदोलनात सामिल झालेल्या लोकांना दहशत बसावी म्हणून सरकारने त्यांना केवळ कैद न करता त्यांच्यावर चाबकाचे फटकारे मारले. ही घटना केवळ अपमानास्पद असे नव्हे, तर शारीरिक दृष्टया ही अतिशय पीडादायक सिद्ध झाली.

चाबकाने मारण्याच्या धोरणाचा विरोध करण्यासाठी पं. जवाहरलाल यांनी तुरूंगात आपल्या सहकाऱ्यां सह चार दिवस अन्न-सत्याग्रह केला. या घटनेमुळे सरकारची जंगली वृत्ति जनतेला चांगली कळून चुकली.

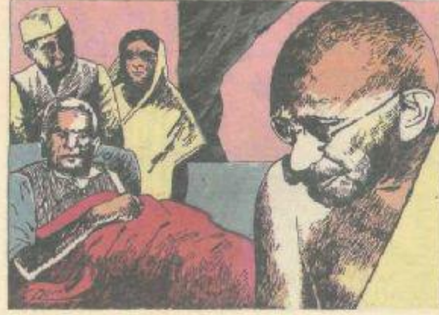

पं. जवाहरलाल यांच्या पावलावर पाऊल ठेवून श्रीमती कमला नेहरू यांनी पण काँग्रेसच्या कार्यक्रमात हिरिरीने भाग घेतला आणि तुरूंगवा-साची शिक्षा भोगली. त्या तेव्हां म्हणाल्या होत्या–"आपल्या पतींनी दाखविलेल्या मार्गावर चालताना मला अत्यन्त आनन्द वाटतो. या लढाईत भारतीय जनता यशस्वी होईल असा मला विश्वास वाटतो."

या दरम्यान पं. मोतीलालजींची तब्येत फारच बिघडली. पं. जवाहरलाल नि श्रीमती कमला नेहरू यांची तुरूंगातून सुटका झाली. अन्य अनेक प्रमुख व्यक्तीं बरोबर नेहरू पति-पत्नी ही पं. मोतीलाल यांना पाहण्यासाठी आले. तेव्हां म. गांधी ही तेथे पोंचलेले होते.

गांधीजीं कडे पाहून पं. मोतीलाल म्हणाले–"महात्माजी, मी लवकरच आपणा सर्वांचा निरोप घेणार. आपल्या देशाचे स्वातंत्र्य काही मी पाहू शकणार नाही. आपण सर्व जण आपला देश गुलामगिरीतून मुक्त करणार. आपल्याला स्वातंत्र्य नक्की मिळणार हे मी जाणतो." यावर गांधींनी अत्यंत प्रेम भावानें त्यांना सांत्वना दिली.

पं. मोतीलाल यांची प्रकृति चांगली करण्यासाठी श्री. एम्. ए. अन्सारी, श्री. बिधनचन्द्र रॉय, श्री. जीवराज मेहता इ. प्रसिद्ध डॉक्टरांनी (हे सर्व जण त्या वेळचे प्रसिद्ध पुढारी होते.) सर्वतोपरि प्रयत्न केला, पण कुणाला ही यश मिळालं नाही. शेवटी ६ फेब्रुवारी १९३१ रोजी पं. मोतीलाल यांचे निधन झाले. मोतीलालजींच्या शेवटच्या क्षणी त्यांच्या जवळ पं. जवाहरलाल आणि त्यांची आई उपस्थित होती.

अलाहाबाद जवळ गंगा नदीच्या किनाऱ्यावर पं. मोतीलाल नेहरूंच्या पार्थिव शरीराचा दहन-संस्कार झाला. पं. जवाहरलालजींनी या बाबतीत लिहिलं होतं–"गंगेच्या तीरी संध्याकाळच्या वेळी लाखो भारतवासीयांचे आत्मीय बनलेले मोतीलाल यांच्या भौतिक शरीराला अग्निज्वाळांनी भस्म केले." (क्रमशः)

मला न्याय पाहिजे!

कन्हैयालाल गावातला सर्वांत श्रीमंत माणूस होता. एकदा गावातल्या एका बोळातून तो जात होता, तेव्हां रस्त्यावर चार मुलं विटी-दांडूचा खेळ खेळत होती. त्यांच्या पैकी एकाने असा दांडू मारला की विटी कन्हैयालालच्या डोक्यावर जाऊन आपटली. कन्हैयालालला त्या मुलाचा भयंकर राग आला. नि तो त्याला मारायला धावला. पण मुलगा चलाखीने पळून गेला.

बाकीच्या तीन मुलांना कन्हैयालालने विचारले–"तो मुलगा कोण होता?"

"दुरड्या विणणाऱ्या करमचन्दचा तो मुलगा!" एका मुलाने माहिती पुरवली.

कन्हैयालाल घरी गेला आणि त्याने करमचन्दला बोलवून घेतलं. करमचन्द आल्या बरोबर कन्हैयालालने हुकूम सोडला–"तुझ्या मुलाने मला विटीने मारले, आण त्याला इथे बोलावून!"

अमळ चिडून करमचन्द म्हणाला–"त्याने आपल्याला मारलं, याबाबत काय पुरावा आहे तुमच्या जवळ? तुम्हाला न्यायच पाहिजे असेल तर न्यायाधीशाकडे जाऊन तक्रार करा." असं म्हणून करमचन्द तेथून निघून गेला.

एका गरीब माणसाने श्रीमंताला असं सुनवावं हे कन्हैयालालला सहन झालं नाही. तो ताबडतोब न्यायाधीशाकडे तक्रार करायला निघाला. रस्त्यात त्याला शांतिभूषण भेटला.

कन्हैयालालने शांतिभूषणला सर्व हकीगत सांगितली. शांतिभूषण हंसून म्हणाला–"म्हण आहे, 'आपलाच राग आपला शत्रु असतो.' एका लहान मुलाने थोडी चूक केली, तर असे नाराज का होताय?"

कन्हैयालाल रागाने लाल होऊन म्हणाला–"छान, आपण हा सल्ला देताय

हो मला? तुमच्या सारखी चार-पाच माणस गावात असली तर श्रीमंताची अब्रू नक्कीच चव्हाट्यावर येणार!"

"तर मग तुम्ही न्यायाधीशाकडेच जा. तेच तुम्हाला योग्य तो न्याय देतील!" शांतिभूषणने सांगितलं.

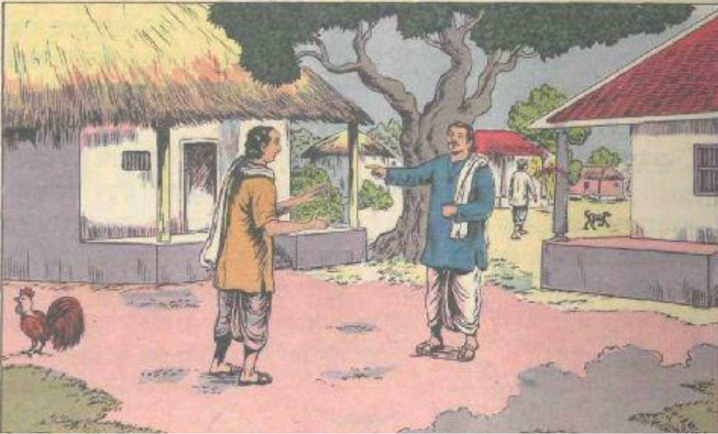
कन्हैयालालने न्यायाधीशाकडे जाऊन आपली तक्रार मांडली. न्यायाधीश हंसून म्हणाला–"तुम्ही उगाच राईचा पर्वत करीत आहात. छोट्या मुलावर काय एवढं रागवायचं? जे ऐकतील ते हंसतील!"

"मी तुमचा उपदेश ऐकायला आलेलो नाही. मी न्याय मिळविण्यासाठी आलो आहे, समजलं?" कन्हैयालाल रागाने म्हणाला.

न्यायाधिशाने सांगितलं–"असल्या गोष्टी माझ्यापर्यंत येऊ नयेत. आपल्या गावात शांतिभूषण आहेत, त्यांचा सल्ला घ्या या बाबतीत!"

"त्यांनी मला न्याय देण्याऐवजी उपदेश दिला! मला न्याय पाहिजे आहे" कन्हैयालालने आवर्जून सांगितलं.

न्यायाधीशाने सल्ला दिला–"असं होय? मी सांगितलं तर शांतिभूषण आपल्याला न्याय देतील. त्यांनी न्याय न दिला तर मग मी पाहीन." त्यांनी लगेच शांतिभूषणला बोलवून विचारले–"आपण कन्हैयालालला न्याय नाही का देऊ शकणार? आपण त्याला योग्य तो न्याय दिलात तर विचाऱ्याला खूप समाधान मिळेल!"

"का नाही? कन्हैयालाल तर माझे मित्र आहेत. त्यांचं हित कशात आहे हे मी जाणतो. एवढ्याशा गोष्टीसाठी त्यांनी हट्ट धरला तर त्यांचाच अपमान होईल निश्चित!" शांतिभूषणने उत्तर दिलं

"एका लहान मुलाविरुद्ध मी न्याय मागत आहे असं लोक म्हणाले तर त्यात कसला अपमान? मला तर न्याय पाहिजे, बस!" कन्हैयालालने आपल्या म्हणण्यावर जोर दिला.

शांतिभूषणने आपली योजना सांगितली– "तर मग पुन्हा विटी-दांडूचा खेळ खेळला जाऊ द्या. कन्हैयालालने बरोबर नेम धरून दुरून येणाऱ्या करमचन्दच्या मुलावर विटी मारावी. असंच करणं अधिक न्यायाचं होईल."

आता कन्हैयालालला खूप आनन्द झाला. त्याने विचारले–"हे सर्व ठीक आहे. पण मी दांडूने विटी मारली अन् तो पळून गेला तर..!"

"त्याने पळून जाऊ नये म्हणून दोन माणसं त्याला घट्ट पकडून ठेवतील. पण अट अशी की आपली विटी फक्त करमचन्दच्या मुलावरच पडली पाहिजे. दुसऱ्या कोणावर पडता कामा नये.' शांतिभूषणने अट सांगितली.

"अं हं! न हलता त्याने उभे रहावे हेच अधिक न्यायाचं होईल." कन्हैयालाल म्हणाला.

शांतिभूषणने शंका प्रदर्शित केली–"पण करमचन्दच्या मुलाने ही अट मान्य केली

तरच हा न्याय होऊं शकेल. लहान मुलगा आहे. भिऊन पळून गेला तर काय करता येईल?"

दुसऱ्या दिवशी विटी दांडूचा खेळ खेळायचं ठरलं. ही विचित्र शिक्षा पाहण्या-साठी गावातले सगळे लोक जमा झाले. विशेष गोष्ट म्हणजे अशी की करमचन्दच्या मुलाने ही अट मान्य केली. त्याला कोणी धरून ठेवण्याची आवश्यकता नाही, तो पळून न जाता तेथे व्यवस्थित उभा राहीला.

आता गलीवर विटी ठेऊन कन्हैयालालने दांडूने फटकारा मारला. पण त्याचा नेम हुकला. त्याला तीनदा संधि देण्यात आली. कन्हैयालाल करमचन्दाच्या मुलाला एकदा ही मारू शकला नाही.

शांतिभूषण हंसत म्हणाला–"आता शिक्षा पूर्ण झाली. संधि देऊन ही आपण मुलाला शिक्षा देऊ शकला नाहीत!"

शांतिभूषणचा निर्णय ऐकून जमलेली सर्व मंडळी खो-खो हंसू लागली. शांति-भूषणने करमचन्दाच्या मुलाला बोलवून विचारलं–"अरे, तू तर मोठ्या हिंमतीनं जरा ही हालचाल न करता उभा राहिलास, तुझ्या हिंमतीचं मोठं कौतुक वाटलं बघ मला! पण असा हिंमतवान मुलगा तू, त्या दिवशी कन्हैयालालने तुझा पाठलाग केला तेव्हा पळून का गेलास?"

यावर करमचन्दच्या मुलाने उत्तर दिले–"त्या दिवशी जर मी त्यांच्या तावडीत सापडलो असतो, तर मला चांग-लाच मार खावा लागला असता! पण आजची गोष्ट वेगळी आहे. माझे वडील नि कन्हैयालाल लहानपणी विटी-दांडू खेळत असत. वडिलांनी सांगितलं की कन्हैयालाल कधी ही नेमका टोला मारू शकत नसत. म्हणून मी हिंमतीने उभा राहिलो."

हे सगळं ऐकून जमलेले लोक जोरात हंसू लागले. शर्मिन्दा होऊन कन्हैयाललने आपली मान झुकवली. नंतर पुन्हा कधी कन्हैयालालने छोट्या गोष्टीसाठी न्या-याची मागणी केली नाही.

कृष्णावतार

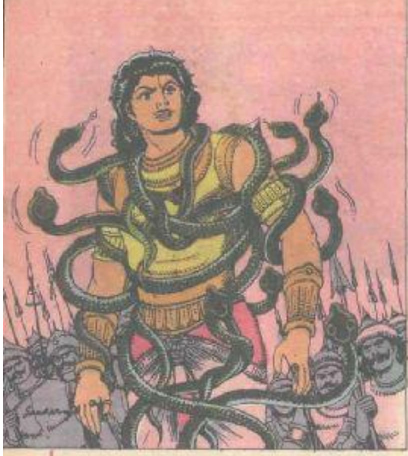
२६. बाणासुर व अनिरुद्ध यांचे युद्ध

बाणासुराचा रथ एक हजार हात लांबीचा होता. त्याला एक हजार घोडे जुंपलेले होते. रथावर अस्वलाचे कातडे आंथरलेले होते. रथ एक लाल ध्वज आणि मयूर पताका यांनी सुशोभित होता. रथात गदा, धनुष्य-बाण, तलवारी इत्यादि शस्त्रास्त्रें भरलेली होती. कुंभाण्डला आपला सारथी बनवून बाणासुर अनिरुद्धाशी लढण्यासाठी निघाला. हे पाहून त्याचे सर्व सेनापति उत्साहित झाले आणि आपलं सैन्य बाणासुराच्या रथाच्या पुढे व मागे ठेवून चालू लागले.

आपल्यावर आक्रमण करण्यासाठी येत असलेला बाणासुर, त्याची विविध शस्त्रास्त्रे व प्रचंड सैन्य हे सर्व अनिरुद्धाने दुरूनच पाहिले. पण त्याने या लवाजम्याची जरा ही पर्वा केली नाही. तो सरळ बाणासुराच्या रथाच्या दिशेने निघाला.

एक साधारण माणूस काही विशेष आयुधे जवळ न बाळगता साहसपूर्वक आपणाशी लढण्यासाठी येताना पाहून बाणासुराला फारच आश्चर्य वाटलं! त्याने गरजून आपल्या राक्षस सैनिकांना आज्ञा दिली–"तुम्ही पहात काय बसलात बघ्या-सारखे? त्याला पकडा आणि मारून टाका." आणि बाणासुराने अनिरुद्धावर बाणांचा वर्षाव करायला प्रारंभ केला.

अनिरुद्धाच्या हाती फक्त एक तलवार होती. तरी ही त्याने शत्रूच्या बाणांची पर्वा न करता त्याच्याशी लढायला आलेल्या

राक्षसांना ढकलून दिलं आणि तो बाणासुराच्या रथाजवळ येऊन पोचला. अनिरुद्धाचं हे साहस पाहून सर्वांनाच मोठे आश्चर्य वाटले!

रथाजवळ येऊन अनिरुद्धाने रथाला जुंपलेल्या घोड्यांना ठार मारायला सुरुवात केली. रक्ताच्या नद्या वाहू लागल्या. एवढ्यात बाणासुराने अनिरुद्धा विरुद्ध अनेक शस्त्रास्त्रांचा उपयोग केला. आता राक्षसांना वाटलं की अनिरुद्ध मेला. पण तो मेला नव्हता, अधिक पुढे येऊ शकला नव्हता इतकंच'!

एवढ्यात बाणासुराने अनिरुद्धावर महाशक्तीचा वापर केला. पण अनिरुद्धाने तिला आपल्या हातात घट्ट पकडून ठेवलं आणि आपली सर्व शक्ति पणाला लावून तिला बाणासुराच्या दिशेने परतवले. ती महाशक्ति बाणासुराच्या छातीत घुसून पाठीच्या बाजूने बाहेर पडली आणि पृथ्वीच्या पोटात अंतर्धान झाली. बाणासुर बेशुद्ध झाला. त्याने ध्वज-स्तम्भाला पकडलं नि खाली पडला.

सारथी कुंभाण्डने बाणाला शुद्धी वर आणलं नि समजाऊन सांगू लागला—"आपला शत्रु असामान्य पराक्रमी दिसतो आहे. सगळं जग त्याच्या वर तुटून पडलं तरी तो पर्वा करणार नाही असं वाटतं. त्याचा पराक्रम नि साहस पाहिलं ना आपण?"

"तू आता पहाच. गरुड जसा सापाला पकडतो, तसा मी या मूर्खाला बन्दी बनवतो!" असं म्हणून बाणासुर अदृश्य झाला आणि त्याने अनिरुद्धावर एक अद्भुत बाण सोडला. या बाणाच्या टोकावर कृष्णसर्प होता. त्याने अनिरुद्धाचे सर्व अवयव बांधून टाकून त्याला निश्चेष्ट बनवलं! आतां तो कुंभाण्डला म्हणाला—"यौवनाच्या मदाने भारलेला हा दुष्ट युवक आता माझ्या तावडीत छान सांपडलाय? याचं डोकंच उडवून टाकू या. अन्यथा त्याने जो कलंक आमच्यावर लावलाय तो कसा नष्ट होईल?"

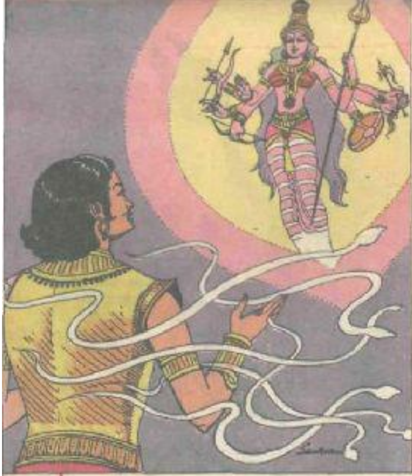
यावर कुंभाण्डने बाणाला समजावलं—"तुमचं म्हणणं ठीक आहे. पण त्यापूर्वी एक गोष्ट लक्षात ठेवली पाहिजे. या युवकाने गांधर्व पद्धतीने आपल्या उषेशी विवाह केलेला आहे. जर याला मृत्यु आला तर आपल्या उषेला किती दुःख होईल. तसेच आपल्याला हे ही कळलं पाहिजे की हा युवक आहे तरी कोण? कुठून आला? हा कोणी साधा माणूस तर खचित दिसत नाही. याचं सौंदर्य आणि आणि पराक्रम देवांना ही मागे टाकणारा आहे! आपणा सारख्या महा वीराशी हा अगदी निर्भयपणे लढला. आपल्या मुलीला याहून योग्य पति व याच्याहून तेजस्वी असा प्रतिद्वंद्वी आपणास मिळेल का? जरा विचार तर करून पहा."

कुंभाण्डच्या म्हणण्यात काही तथ्य आहे हे बाणासुराला अ‌ता पटलं. बाणाने त्याचे म्हणणे मान्य केले आणि काही योद्धयांना अनिरुद्धावर पहारा करण्यासाठी बसवून तो आपल्या महालात आला.

इकडे नारद अनिरुद्धाच्या जवळ आले आणि त्याला सान्त्वना दिली—"मी आता जाऊन श्रीकृष्णाला घेऊन येतो. ते आल्यावर तुझ्यावरील सर्व संकटं दूर होतील." एवढं सांगून नारद तेथून निघून गेले.

अनिरुद्धाने डोके उचलून वर पाहिले. डोळ्यांत अश्रू आलेली उषा समोर खिडकीत दिसली. तो उषेला म्हणाला—"तुझ्या वडिलांनी समोरा-समोर तर युद्ध केले नाही, म्हणून मला मायाजालात अडकवून बंदी बनविले आहे. तरी पण काळजी करण्याचे काही कारण नाही. माझ्यावरील संकट दूर करायला श्रीकृष्ण समर्थ आहेत. त्यांनी आपल्या सुदर्शन-चक्राने अनेक राक्षसांचा संहार केलेला आहे. असं असताना माझा झालेला हा पराभव ते कसे सहन करतील? तू कसली ही चिंता करू नकोस. तुझ्या वडिलांचा शेवटचा दिवस जवळ आला आहे."

अनिरुद्धाने दुर्गा-स्तोत्राचा पाठ केला आणि देवी दुर्गेचे ध्यान केले. थोडयाच वेळात लोकेश्वरी दुर्गा प्रत्यक्ष अवतीर्ण झाली. तिच्या नेत्र-कटाक्षाने अनिरुद्ध बंधन-मुक्त झाला. तिने अनिरुद्धाला आश्वासन दिले–"लवकरच श्रीकृष्ण स्वतः येऊन बाणासुराशी युद्ध करतील. त्या युद्धात ते विजयी होऊन तुला आपल्या बरोबर घेऊन जातील. तुझे कल्याण होईल." इतके सांगून देवी दुर्गा अंतर्धान पावली.

मध्यंतरीच्या काळात इकडे द्वारकेत एकच गडबड उडाली. चित्ररेखा अनिरुद्धाला घेऊन गेल्यावर त्याच्या सर्व बायका शुद्धीवर आल्या. आणि आपला नवरा त्यांना कोठे दिसेना. सर्व जणी आक्रोश करू लागल्या. अनिरुद्धाच्या महालात स्त्रियांचे आक्रंदन ऐकून सर्व यादव-प्रमुख आपल्या घरातून बाहेर आले. सभा-भवनात सर्वांना पाचारले गेले. ताबडतोब कृष्ण, बलराम इत्यादि सर्व मंडळी सभा-भवनात जमा झाली. अनिरुद्ध कोठे ही न दिसल्यामुळे सर्वांनाच अत्यन्त चिंता वाटू लागली. श्रीकृष्णाच्या डोळयांत ही अश्रू आले.

विकद्रु श्रीकृष्णाचे सान्त्वन करीत म्हणाला–"महाराज, आपल्या छत्र-छायेत यादव वंश नेहमीच सुरक्षित आहे. देवेन्द्र इन्द्र सुद्धा संरक्षणासाठी आपणाकडे धाव घेतो. असे असताना या क्षणी आपण जर व्याकुळ झालात तर आम्हाला किती दुःख होईल? आता आम्हाला धीर देण्याचं काम आपलं."

यावर श्रीकृष्णाने आपली मनो-व्यथा सांगितली–"मला एकाच गोष्टीची काळजी लागून राहिली आहे की जर अनिरुद्धाचा पत्ता लागला नाही, तर सर्व लोक मला काय म्हणतील? प्रद्युम्न जेव्हा छोटा बालक होता, तेव्हा एक राक्षस एकदा त्याला घेऊन गेला होता. प्रद्युम्नाने स्वतःच त्या राक्षसाचा वध केला नि तो सुरक्षितपणे परत आला. त्यामुळे माझी प्रतिष्ठा शाबुत राहिली. यावेळी ही असंच काही झालय

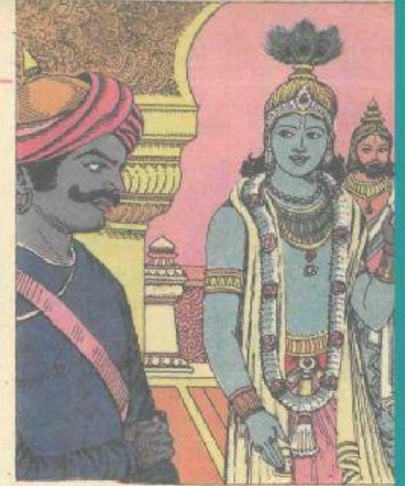
असं दिसतं. माझ्या शत्रूंची ही काही तरी कारवाई दिसतीय! अनिरुद्ध नाहीसा होणं ही काही सामान्य घटना नाही. काही उपाय असला तर सांगा. म्हणजे मी जे शक्य असेल ते अवश्य करण्याचा प्रयत्न करीन."

यावर सात्यकीने सुचविले की अनिरुद्धाचा तपास करण्यासाठी सर्वत्र आपले लोक पाठविले पाहिजेत.

उग्रसेनाने सात्यकीच्या म्हणण्याला दुजोरा दिला. आणि रथावर आरूढ होऊन, घोडयावर स्वार होऊन नि पायी अनेक सेवक अनिरुद्धाला शोधण्यासाठी पाठविण्यात आले.

अनादृष्टि नावाच्या एका सेनापतीने अमळ संकोचाने श्रीकृष्णाला निवेदन केले–"माझ्या मनात एक शंका येऊन राहिलीय! देवांनी अनेक वेळी आपली मदत घेतली आहे हे खरं. पण आपण जेव्हा पारिजात वृक्ष घेऊन आलात, तेव्हा इन्द्राशी झालेल्या युद्धात त्याचा पराभव झाला होता. तो अपमान त्याच्या मनात अजून सलत असणे शक्य आहे. तेव्हा देवेन्द्र इन्द्राने अनिरुद्धाचे अपहरण केले असावे अशी मला शंका वाटते."

हे ऐकून श्रीकृष्ण हसून म्हणाले–"देव कधी असलं काम करणार नाहीत. हे काम राक्षसांचच असलं पाहिजे. मी देवांच्या

नेहमी उपयोगी पडत आलो, तेव्हा देव असं काम करणार नाहीत याबाबत मला खात्री आहे.

श्रीकृष्णाचं बोलणं ऐकून अक्रूर म्हणाला–"मला ही असंच वाटतंय. हे राक्षसांचच काम?"

"कोणत्या ही पुरुषाला अशा रीतीने अनिरुद्धाचे अपहरण करण्याची काय आवश्यकता? हे एखाद्या दुष्ट स्त्रीचे काम असले पाहिजे. राक्षस नि देव-लोकातील स्त्रियांना अनेक माया-विद्या माहीत असतात. केवळ संकल्पानेच त्यांचा प्रभाव होऊ शकतो. त्या कोणाला ही भय-भीत करू शकतात. हे सर्व जाणून आपल्याला

अनिरुद्धाचा शोध घेतला पाहिजे." श्रीकृष्णांनी आपला विचार सांगितला.

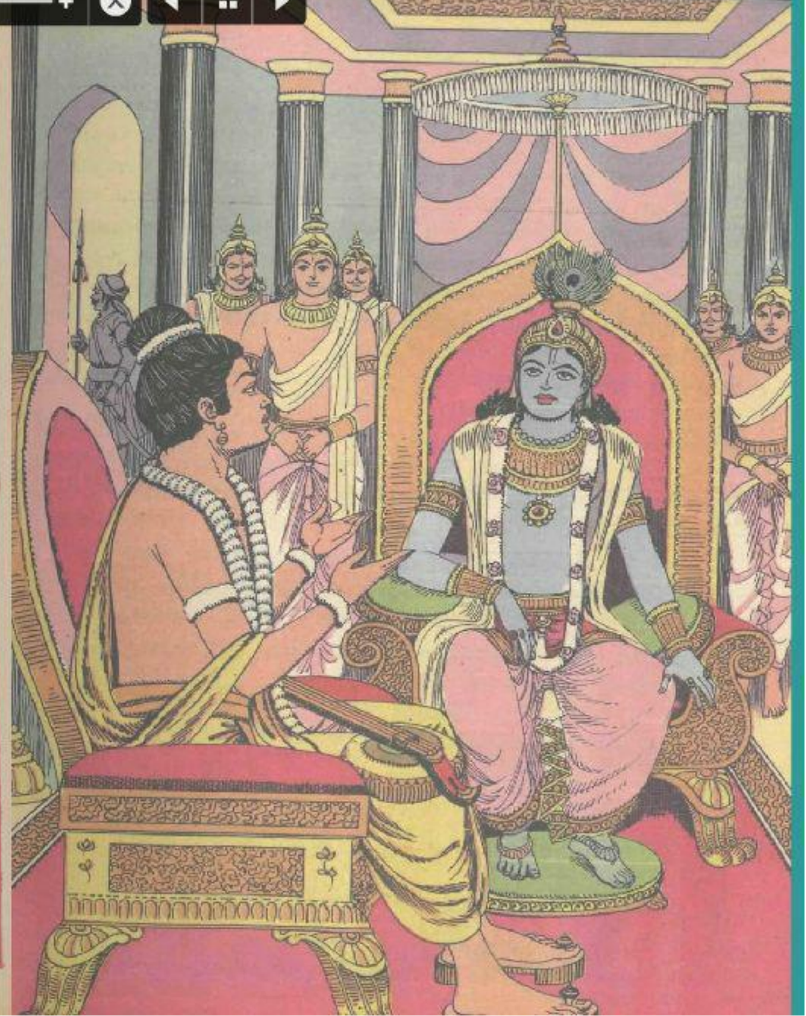
अशा रीतीने काही काळ गेला. अनिरुद्धाचा शोध घ्यायला गेलेले लोक अपयश पदरी घेऊन परत आले. कोठे ही अनिरुद्धाचा सुगावा लागला नाही.

दुसऱ्या दिवशी श्रीकृष्ण सभा-भवनात आले. उग्रसेन वगैरे प्रमुख यादव मंडळी उपस्थित होतीच. अशा वेळी नारद तेथे येऊन पोचले. सर्वांनी नारदाचा यथोचित सत्कार केला. नारदांनी सर्वांकडे निरखून पहात विचारले—"काय झालं? तुम्हा सर्वांना काही चिन्ता लागून राहिली आहे असं वाटतंय! कसल्या काळजीत आहात?"

श्रीकृष्णाने उत्तर दिलं—"काय सांगायचं? गेले काही दिवस अनिरुद्ध दिसत नाही. आम्ही सर्वांनी त्याचा खूप शोध केला, पण व्यर्थ! कशाचा काही उपयोग झाला नाही."

नारद म्हणाले—"तर मग आता ऐका. तशी मी अनेक युद्धे पाहिलेली आहेत. पण आपला अनिरुद्ध नि बाणासुर यांचे जे युद्ध मी पाहिले, ते केवळ अद्भुत व अपूर्व म्हटले पाहिजे—त्याचं असं झालं की बाणासुराची मुलगी उषा हिचं अनिरुद्धावर प्रेम बसलं. तिने आपली सखी चित्ररेखा हिला अनिरुद्धाकडे पाठवलं. तिने अनिरुद्धाला उषेकडे पोचवलं. ही वार्ता बाणासुराला कळताच तो अनिरुद्धाशी युद्ध करायला आला. अनिरुद्धाने त्याचा पराभव केला तर खरा, पण शेवटी त्याने माया-युद्ध करून सर्प-बाणांनी अनिरुद्धाला बंदी बनवून ठेवलंय. म्हणून आता आपण स्वत: जाऊन बाणासुराला चांगला धडा शिकवावा. बाणासुराची राजधानी शोणपुर इथून बरीच दूर आहे. म्हणून आपण गरुडावर स्वार होऊन चलावे. मी हीच बातमी आपणास देण्यासाठी आलो. आता मला आज्ञा द्यावी." असं म्हणून नारद तेथून निघून गेले.

यानंतर श्रीकृष्णाने गरुडाचे स्मरण केले. तावडतोब गरुड त्यांच्या समोर येऊन

पोंचला. तत्काळ श्रीकृष्ण, बलराम व प्रद्युम्न गरुडावर आरूढ झाले. ते जेव्हा शोणपुर जवळ आले तेव्हां त्यांना समोर एक अद्‌भुत प्रकाश दिसला.

बलरामाने विचारले–"श्रीकृष्णा, हा प्रकाश कसला?"

"आपण आता बाणासुराच्या राजधानी जवळ पोचत आहोत. शिवजींनी या नगरीच्या संरक्षणासाठी अग्नीची नियुक्ति केलेली आहे. आता आपल्या समोर जो अग्नि आहे, त्याचं नाव अहवनी आहे. आता गरुड स्वतःच त्याचा प्रभाव पाहील.' श्रीकृष्णाने बलरामाला समजाऊन सांगितलं.

श्रीकृष्णाच्या तोंडून हे शब्द बाहेर पडण्याचाच अवकाश होता की गरुडाने आकाश-गंगेतील पाणी घेऊन त्या अग्नी वर टाकलं आणि तो विझवला. गरुडाच्या या कृत्याबद्दल श्रीकृष्णाने त्याची प्रशंसा केली.

गरुड थोडा पुढे निघाला, तेव्हा शिवाने नियुक्त केलेल्या अन्य अग्नींनी प्रचंड सिंहनाद केला. तो ऐकून बाणासुराने युद्धाची तयारी सुरू केली.

दरम्यान अंगीरस नावाच्या अग्नीने ज्योतिष्टोम व रथाविभांग नावाच्या अग्नींना आपल्या पाठीवर घेऊन अन्य अग्नींचे ही साह्य घेतले, आणि श्रीकृष्णाला युद्धासाठी ललकारलं.

श्रीकृष्णाने अंगीरसाला आवाहन केलं–"हे अंगीरस, मुनींनी समर्पित केलेल्या आहुति भक्षण करून धष्ट-पुष्ट झालेला तू गर्वाने माझ्याशी लढायला येतोस? दूर हो माझ्या समोरून."

यावर रागाने लाल-बुंद होऊन अंगीरस म्हणाला–"आता या अस्त्राने मी तुझे प्राण घेणार!" असं म्हणून अंगीरसाने श्रीकृष्णा-वर एक शूल फेकला. कृष्णाने आपल्या बाणाने तो मधेच नष्ट करून टाकला. दुसरा बाण अंगीरसाच्या छाती वर सोडला. अंगीरस रक्तबंबाळ होऊन रथातच बेशुद्ध होऊन पडला. हे पाहून बाकी सर्व अग्नी सैरा वैरा पळून गेले.

पतीची निवड

शिवपुरी मध्ये रामनाथ नावाचा एक श्रीमंत माणूस रहात असे. त्याला एकुलती एक मुलगी होती–लक्ष्मी. ती फार सुंदर होती. लक्ष्मी जेव्हां उपवर झाली तेव्हा रामनाथ तिच्यासाठी योग्य स्थळे पाहू लागला. अनेक तरुणांनी लक्ष्मी सह विवाह करण्याची तयारी दाखविली. पण रामनाथ आणि त्याच्या बायकोला आपल्या मुलीसाठी चांगलं श्रीमंत स्थळ पाहिजे होतं. श्रीमंतीत त्यांच्याशी बरोबरी करणारं स्थळ पाहिजे होतं. लक्ष्मीची इच्छा होती की आपला नवरा चांगला सुशिक्षित असावा. थोडा कमी सधन असला तरी चालेल.

शिवपुरीच्या शेजारी असलेल्या गंगा-पुरचा जमीनदार विक्रमसिंह याला ही एकच मुलगा होता. जमीनदार स्वतः रामनाथच्या घरी आला आणि लक्ष्मीला मागणी घातली. तसेच गावचे प्रमुख जवा-हिरे कनकदास यांनी ही आपल्या थोरल्या मुलाचा विवाह लक्ष्मीशी व्हावा अशी आपली इच्छा प्रकट केली. शिवपुरीतील एका मोठ्या शाळेत धर्मनन्द नावाचे प्रसिद्ध शिक्षक होते. त्यांना विद्याधर नावाचा एक मुलगा होता. तो चांगला सुशिक्षित तरुण होता. त्याने शेती व व्यापार यांवरील विविध प्रमुख ग्रंथांचे चांगले अध्ययन केले होते. त्याच्याशी विवाह करावा असे लक्ष्मीच्या मनात होते, पण तिच्या आई-वडिलांचा त्याला विरोध होता.

लक्ष्मीच्या आई-वडिलांनी तिला सम-जाऊन सांगितलं–"बेटा, केवळ एक गोष्ट सोडली तर बाकी सर्व बाबतीत विद्याधर आम्हाला पसंत आहे. पण तीच गोष्ट तर सर्वात प्रमुख आहे. त्याच्याजवळ संपत्ति नाही असंच म्हटलं पाहिजे."

संगीता बाळ

यावर लक्ष्मी म्हणाली–"तुम्ही जे म्हणता ते सर्व खरं ही असू शकेल. पण माझी एक इच्छा आपण पुरी कराल? जमीनदार, व्यापारी नि शिक्षक या तिघांच्या मुलांना एकदा आपल्या घरीं बोलवा. एकेकाला स्वतंत्रपणे मी सांगते ते प्रश्न विचारा. त्यांची उत्तरे ऐकून माझ्यासाठी योग्य वर कोणता हे तुम्हीच ठरवा." यानंतर त्या युवकांना विचारण्याचे प्रश्न ही लक्ष्मीने वडिलांना सांगितले.

आपल्या मुलीच्या इच्छेप्रमाणे रामनाथने तिन्ही तरुणांना आपल्या घरीं येण्याचे निमंत्रण दिले. सर्वात अगोदर जमीनदाराच्या मुलाला आपल्या खोलीत बोलवून बायको व मुलीच्या देखत त्याला प्रश्न विचारला–

"बेटा, आपल्या जमीनदारीतील सर्व कामे यशस्वीपणे तू करू शकतोस? की या सर्व कामात तुला कोणावर अवलंबून रहावे लागते?"

"सगळ्या कामांची माहिती मला कशाला असायला पाहिजे? सगळी कामं पाहण्यासाठी आमचे दिवाणजी आणि अनेक नोकर आहेतच की नाही?" जमीनदाराच्या मुलाने पटकन उत्तर दिले.

"धर्मनन्दांचा मुलगा विद्याधर तुला माहितच आहे. जर लक्ष्मीने तुझ्याशी लग्न केले तर त्याने जसे अनेक ग्रंथांचे अध्ययन करून ज्ञान मिळविले आहे, तसे तू करू शकशील?" रामनाथने पुढील प्रश्न विचारला.

"ते कसं बरं शक्य होईल?" जमीनदाराच्या मुलाने आश्चर्याने विचारले.

नंतर रामनाथने जव्हेरी कनकदासाच्या मुलाला बोलवून तेच प्रश्न विचारले. त्याने ही जमीनदाराच्या मुला सारखीच काहीशी उत्तरे दिली

शेवटी रामनाथने विद्याधरला बोलवलं आणि विचारलं–"जमीनदार विक्रमसिंह आणि जव्हेरी कनकदास यांना तू ओळखतोसच. माझ्या मुलीने जर तुझ्याशी लग्न केले तर त्यांच्यासारखी संपत्ति तू मिळवू शकशील?"

विद्याधर हंसून म्हणाला–"त्यात काय मोठंसं? त्यांच्या इतकी संपत्ति तर मी लवकरच मिळवू शकेन!"

"ते कसं शक्य होईल तुला?" आश्चर्याने रामनाथने विचारले.

विद्याधरने उत्तर दिले–"संपत्ति आणि मान-मरातब याबाबतीत आपण जमीनदार व जव्हेरी यांच्या बरोबर आहात ना? आपला होणारा जावई त्यांच्यासारखा श्रीमंत असावा हीच आपली इच्छा! लक्ष्मी आपली एकुलती एक मुलगी आहे. लक्ष्मीशी विवाह केल्यावर मी आपल्या सर्व संपत्तीचा वारस नाही का होणार? अशा रीतीने संपत्ति नि प्रतिष्ठेच्या बाबतीत मी जमीनदार आणि जव्हेरी यांच्या सारखा होऊन जाईन. हो की नाही?"

हे उत्तर ऐकून रामनाथला संतोष वाटला. त्याने मंदस्मित करीत आपल्या मुलीकडे पाहिले. नंतर विद्याधर निघून गेला. मग लक्ष्मी आपल्या आई-वडिलांना म्हणाली–"विद्याधरचं बोलणं तुमच्या लक्षात आलं ना? माझ्याशी लग्न केलं की विद्याधर जमीनदार नि जव्हेरी यांच्या मुलांपेक्षा कुठल्या ही बाबतीत कमी असणार नाही. शिवाय कधी ही नष्ट न होणारी विद्यारूपी संपत्ति त्याच्या जवळ असेलच! या विद्येमुळे तो आपली संपत्ति वाढवील. जमीनदार आणि जव्हेरी यांच्या मुलांपाशी विद्या-धन नाही. आता तुम्हीच विचार करा आणि मी कुणाशी लग्न करावं याबाबतचा तुमचा निर्णय मला सांगा."

"लक्ष्मी तुझा विचार योग्यच आहे. तू विद्याधरशीच लग्न कर. हाच आमचा निर्णय!" माता-पित्यांनी लक्ष्मीने पसंत केलेल्या मुलाशी विवाहास आपली संमति दिली.

एका शुभ मुहूर्तावर लक्ष्मी आणि विद्याधर यांचा विवाह थाटा-माटात साजरा झाला. आणि त्यांनी सुखात आपले आयुष्य घालविले.

वडाची साक्ष

एका गावात नारायण गुप्त नावाचा एक श्रीमंत माणूस रहात असे. एके दिवशी तो आपल्या काही कामासाठी बाहेर गात्री जायला निघाला. रस्त्यात त्याने सोमनाथ नावाच्या एका माणसाला पाहिलं. नम्रता-पूर्वक त्याने नारायण गुप्तला विचारलं– "महाराज, माझी झोपडी अगदी मोड-कळीला आली आहे. पावसाळा सुरू होण्याच्या आत जर दुरुस्ती न केली, तर माझ्या कुटुंबाला एकाद्या झाडाखालीच रहायला लागेल. आपण मला दोनशे रुपये उसने द्याल? शेतातलं पीक घरी आलं की ते विकून तुमचं कर्ज फेडून टाकीन."

नारायण गुप्त स्वभावाने मोठा दयाळू होता. सोमनाथला नकार देणं त्याला योग्य वाटेना. त्याने लगेच आपल्या पिश-वीतून दोनशे रुपये काढले आणि सोमनाथला देऊन टाकले.

नंतर सोमनाथने मात्र आपल्या दिलेल्या वचनाचे पालन केले नाही. एक पीक घरात येऊन गेलं, आणि दुसरं पीक आता यायला झालं होतं.

एक दिवशी नारायण गुप्तने सोमनाथला बोलावलं नि प्रेमपूर्वक विचारलं–"सोम-नाथ, मी दिलेलं कर्ज तू अजून परत दिलं नाहीस. एक वर्ष तर संपून गेलं, आता दुसरं वर्ष ही पूर्ण व्हायला आलं!"

सोमनाथने आश्चर्याने विचारले–"कर्ज? आपण हे काय म्हणत आहात? मला तर काही समजत नाही! जरा स्पष्ट सांगाल?"

"तुला आपल्या झोपडीची दुरुस्ती करा-यची होती. गेल्या वर्षी उन्हाळ्यात रस्त्यातच तू माझ्याकडून दोनशे रुपये कर्जाऊ घेतले होतेस. आणि आता म्हणतोस तुला काहीच स्मरत नाही!" नारायण गुप्तने थोडं स्पष्टपणे सांगितलं.

"मी भले ही विसरून जाईन, पण तुमच्या जवळ तर लिहून घेतलेले कागद-पत्र असतील ना? ते माझ्याकडे पाठवा, तुमचं काही देणं असेल तर मी देऊन टाकीन." सोमनाथ म्हणाला. त्याला पक्कं माहीत होतं की नारायण गुप्तने त्याच्या-कडून कागद वगैरे लिहून घेतला नव्हता.

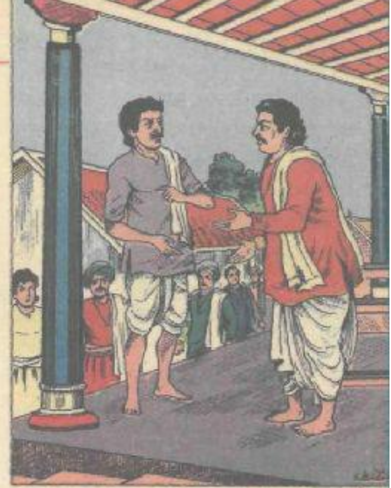
नारायण गुप्त म्हणाला–"तू मला काही कागदपत्र लिहून दिला नव्हतास. दहा-बारा दिवसात परत येणाऱ्या पैशांसाठी कशाला काही लिहून घ्यायचं असा विचार करून मी ही तुझ्याकडून काही लिहून घेण्याच्या फंदात पडलो नाही."

"वा! आपण चांगले सज्जन आहात. मला भोळा खेडूत समजून आपण माझ्यावर अकारण कर्ज लादत आहात! मी कबूल करीन असं वाटलं?" सोमनाथने अमळ धमकीच्या सुरात विचारलं.

त्यांचा हा वाद-विवाद ऐकून तिथे काही लोक जमा झाले, सर्वांनी दोघांना विचारलं–"अरे, असं झालं तरी काय? तुम्ही भांडत का आहात?"

नारायण गुप्तने लोकांना सर्व हकीगत सांगितली. पण सोमनाथने लोकांना सांगि-तलं की हे सर्व खोटं आहे.

शेवटी गावकऱ्यांनी सल्ला दिला– "तुमच्या या भांडणाचा निकाल तर सरपंचच लावतील. चला, आपण त्याच्या-कडे जाऊं."

"चला, सरपंचाला खरी गोष्ट सांगायला मला कसली भीति आहे?" असे म्हणत सोमनाथ सर्वां बरोबर निघाला.

सरपंच मोठा हुषार माणूस होता. खरी गोष्ट हुडकून काढण्यात तो प्रवीण होता. नारायण गुप्त नि सोमनाथ या दोघांचं ही म्हणणं त्याने नीट ऐकून घेतले.

सोमनाथला त्याचं काय म्हणणं आहे असं विचारलं तेव्हा तो रागाने म्हणाला– "मी काय भिकारी थोडाच आहे? दोनशे रुपये कर्जाऊ घेण्याची मला गरजच काय? मी आपल्या शेतात पिकलेलं धान्य विकून

झोपडीची दुरुस्ती केली ही गोष्ट खरी आहे. जर नारायण गुप्तने मला कर्ज दिलं असतं तर काही कागद-पत्र लिहून न घेता दोन वर्षं कुणी गप्प बसलं असतं का?"

नारायण गुप्त म्हणाला–"सोमनाथ, त्यावेळी तिथे कोणी नव्हते. एका वडाच्या झाडाखाली मी तुला पैसे दिले होते."

"मग काय? आपण त्या वडाच्या झाडालाच साक्षीदार म्हणून बोलवू या. तुम्ही आता तिथं जाऊन त्या वडाला सांगा की मी त्याला साक्षीसाठी बोलवलंय!" सरपंचाने नारायण गुप्ताला सांगितले.

सरपंचाचं बोलणं ऐकून सर्वांनाच आश्चर्य वाटलं! सोमनाथला आता खूपच आनंद झाला. त्याला वाटलं-या सरपंचाचं डोकं फिरलं आहे. मी कर्ज घेतलं हे आता कसं सिद्ध होऊ शकेल?

थोडा वेळ शांत बसून मग सरपंचान सोमनाथला विचारले–"सोमनाथ, आता पर्यंत नारायण गुप्त त्या वडापर्यंत पोंचला असेल का रे?"

सोमदासने तत्काळ उत्तर दिलं– "एवढ्यात तो तिथं कसा पोचेल? ते वडाचं झाड इथून दीड कोस अंतरावर आहे. शिवाय नुकताच पाऊस पडला आहे, रस्त्यांत चिखल झाला असेल, आणि तिथं किती तरी वडाची झाडं आहेत. त्यातून त्या वडाला शोधून काढणं सोपं का आहे?"

यावर सरपंचाने सोमनाथकडे निरखून पहात त्याच्या पाठीवर एक रट्टा मारला नि ओरडून विचारलं–"अरे चोरा, म्हणजे तुला हे ही माहीत आहे की कोणत्या वडा-खाली बसून नारायणने तुला पैसे दिले होते!"

सरपंचाने योजलेली युक्ति पाहून सर्वांना आश्चर्य वाटलं. आपण कर्ज घेतल्याचे सोमनाथने मान्य केले, आणि नारायण गुप्ताला त्याची रक्कम सव्याज परत केली. त्या दिवसापासून सोमनाथला गावात वावरताना लोकांच्या डोळ्यांना डोळा देण्याची लाज वाटू लागली.

चातुर्य

गौरीगंजमधे गोविन्द नावाचा एक चतुर माणूस रहात असे. त्याचे चातुर्य ओळखून, एकदा गावातल्या लोकांनी गावात देऊळ बांधण्यासाठी वर्गणी गोळा करायची कामगिरी त्याच्यावर सोपवली.

त्या गावात रामसिह् व लक्ष्मणसिह् नावाचे दोन प्रसिद्ध व्यापारी होते. हे दोघे जुळे भाऊ असल्यामुळे राम कोण अन् लक्ष्मण कोण हे ओळखणे सर्वांनाच कठीण जाई.

गोविन्द वर्गणीसाठी प्रथम लक्ष्मणसिह्च्या घरी गेला. लक्ष्मण गोविन्दला म्हणाला– "महाराज, आपण प्रथम रामसिह्कडे जायला हवे होते. थोडासा मोठा आहे ना तो?"

"गुणांच्या बाबतीत लहान मोठ्यात काय फरक? दानशूरपणात आपल्याशी बरोबरी करणारा कोणी आहे या गावात?" गोविन्द नम्रता दाखवत म्हणाला.

मोठ्या आनन्दाने लक्ष्मणसिह्ने एकशे सोळा रुपये वर्गणी देऊन गोविन्दला रवाना केले.

दुसऱ्या दिवशी गोविन्द रामसिह्कडे गेला अन् म्हणाला–"वयाने आपण मोठे, मला प्रथम आपल्याकडे यायला हवे होते. पण चुकून मी प्रथम आपल्या धाकट्या भावाकडे गेलो. त्यांनी माझ्या हातावर एकशे सोळा रुपये देत विचारले–"पुरेत एवढे?" काहीही असो, मोठे ते मोठे अन् छोटे छोटेच! आपण आपल्या मोठेपणाला साजेशी वर्गणी द्या हं!"

"तुम्ही मोठे चतुर आहात असं ऐकलंय खरं मी, पण आपण समजलात तसा मी रामसिह् नव्हे, लक्ष्मणसिह् आहे, समजलं? माझा मोठा भाऊ अंघोळ करतो आहे, तो बाहेर आला की भरपूर स्तुति करा हं त्याची! बसा या खुर्चीवर." लक्ष्मणसिह् हसत हसत म्हणाला.

बिचाऱ्या गोविन्दला आज प्रथमच कळून चुकलं, की आपलं चातुर्य सर्वत्र ठिकाणी, सारखं उपयोगी नाही पडत!

सोन्याचे पीक

जावा द्वीपात डोंगो नावाचा एक गरीब तरूण रहात असे. बिचारा अगदी अनाथ होता. एका विधवा बाईकडे घरकाम करून तिच्या शेतातही काम करत असे तो. शेताची जमीन चांगलीच सुपीक होती. तरीही ज्या वर्षी डोंगोने शेत नांगरून पेरणी वगैरे केली, त्या वर्षी आलेली सगळीं कणसं केवळ भुस्सा भरलेली निघाली!

दुसऱ्या वर्षीही हाच प्रकार घडला. त्यामुळे गावातल्या लोकात कुजबूज सुरू झाली. लोक म्हणत होते–"शेताची मालकीण मोठी कंजूष आहे; गावच्या देवीला कधी नीटपणे नैवेद्यही अर्पण करीत नाही ती; म्हणूनच तिचं शेत पिकत नाही, दुसरं काय!" या गोष्टी हळूहळू विधवेच्याही कानी आल्या. ती फारच रागावली अन् तिने डोंगोलाच कामावरून काढून टाकले.

डोंगो बिचारा भुकेने कळवळत तसाच गाव सोडून निघून गेला. एका संध्याकाळी तो दुसऱ्या गावी पोचला. गावाबाहेरच असणाऱ्या एका घराच्या दरवाज्यावर त्याने थाप मारली. या घरातही एक विधवा स्त्री रहात असे. दीनतेने तो म्हणाला–"घासभर खायला द्या माई–भुकेने जीव चाललाय माझा!"

विधवेने डोंगोला हाताचा आधार देऊन घरात आणले. त्याला जेवण दिले, व ती म्हणाली–"तू तर चांगला तगडा गडी दिसतो आहेस रे बाळा! भीक मागून जगायची पाळी का आली तुझ्यावर?"

डोंगोने यावर तिला आपली सर्व कर्म-कहाणी सांगितली आणि म्हटले–"मी खूप मेहनत केली. दुसरा कोणी असता तर इतकी मेहनत केली नसती त्याने! पण कणसात बी निघालं नाही हा काय माझा दोष?"

जावामधील लोककथा

"खरंच, यात तुझा काहीच अपराध नाही. हे बघ, माझ्याजवळही थोडीशी जमीन आहे. तुझी इच्छा असेल तर माझ्या शेतीचं काम कर, आनन्दाने रहा इथे. जे पीक निघेल, त्याचा पाचवा हिस्सा मी तुला देईन." विधवा डोंगोशी सहानुभूतीने बोलली.

"काही हरकत नाही. माझी सारी शक्ती पणाला लावून काम करीन मी!" डोंगोने काम करायचे कबूल केले.

दुसऱ्या दिवशी भल्या सकाळी हातात फावडं अन् कुदळ घेऊन डोंगो शेतावर पोचला. सारी जमीन खोदून त्याने सारखी केली; नांगरल्यावर दिसते तशीच दिसू लागली ती! योग्य वेळी त्याने बी पेरून रोपाई ही केली. छान वाढले पीक, अन् कणसंही लागली त्याला! हळूहळू कणसांचा रंग सोनेरी झाला.

परंतु काढणीची वेळ जवळ आलेली पाहून तो शेतावर पोचला, तर त्याच्या मनाचा थरकापच झाला. एकदोन कणसे हातावर चुरडून पाहिली तर नुसता चोथाच!

"मीच कर्मदरिद्री आहे बहुतेक! जे कोणी मला काम देतील त्यांचंच दुर्दैव माझ्यामुळे!" असा विचार मनात येऊन डोंगो हताश झाला. कोणच्या तोंडाने मालकिणीला ही बातमी सांगणार तो? तिच्यापुढे काही बोलायची हिम्मतच होईना त्याची! पिकाची कापणी होईल

तेव्हा आपोआपच कळेल तिला! अशा विचाराने कापणीच्या दिवशी सकाळीच घर सोडून निघून जायचा निश्चय केला त्याने.

त्या दिवशी सकाळ होण्यापूर्वीच उठला तो, अन् चोरपावलांनी घराबाहेर पडला– 'आपण एवढी मेहनत करून वाढवलेल्या शेतावर एकदा शेवटची नजर फिरवावी' या विचारने शेतात पोचला तो! सहजच एक कणीस तोडून हातावर चोळले त्याने, अन् काय आश्चर्य! त्यातून सोन्याचे तांदुळाचे दाणे बाहेर पडले!

डोंगोचा प्रथम आपल्या डोळ्यांवर विश्वासच बसेना! त्याने एका पाठोपाठ एक कितीतरी कणसे चोळून पाहिली, अन् आश्चर्य म्हणजे सगळ्यातूनच सोन्याचे दाणे बाहेर पडले! त्याने ते दाणे मालकिणीला दाखवले.

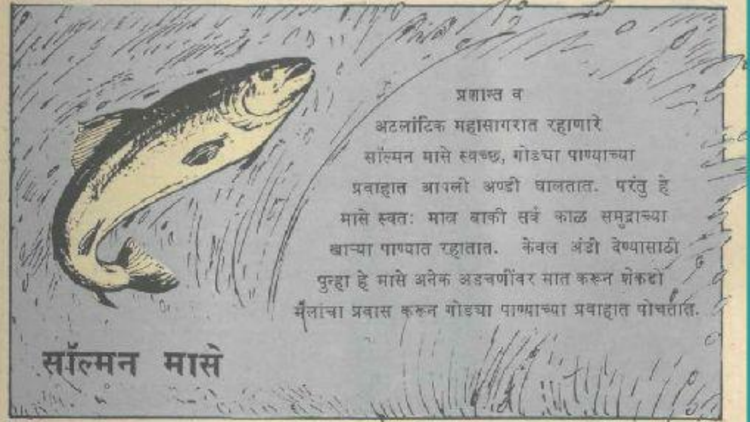
"अरे बेटा, झालं तरी काय? इतका कसला आनन्द झालाय तुला?" मालकिणीने त्याला पहाताच विचारले.

"माई, आपल्या शेतात सोन्याचं पीक आलं सोन्याचं! हे पहा सोनं!" असे मोठ्या उत्साहाने सांगत डोंगोने आपल्या हातातले सोन्याचे तांदूळ तिला दाखवले.

डोंगोचं म्हणणं खरंच होतं! शेताची कापणी करून जेव्हा मळणी झाली, तेव्हा तेथे सोन्याचा ढीग झाला!' मालकिणीने आपल्या वचनाप्रमाणे डोंगोला त्या सोन्यातला पांचवा हिस्सा मोठ्या प्रेमाने देऊन टाकला. नंतर गावाच्या सर्व लोकांना बोलावून तिने त्यांना छानशी मेजवानी दिली.

डोंगोला सोन्याचा जो हिस्सा मिळाला, त्यातून त्याने काही शेते खरीदली. त्यावेळी मालकिणीनेही जी शेते खरीदली त्या शेतांची देखरेखही तो स्वतःच्या शेतांबरोबर करू लागला. या शेतातून काम करणाऱ्या मजुरांना तो पिकाचा पाचवा हिस्सा बक्षिस देई. त्या दिवसापासून जावा देशात शेत-मजुरांना उत्पादनाचा पाचवा हिस्सा देण्याची एक प्रथाच सुरू झाली.

CRUNCHY, MUNCHY SWEETS

The coconut cookie treat!

nutrine